

5235

16

דין וחשבון ועדת הבירור לב | 5235

ועדת הבירור לבדיקת האירועים בהר-הבית

ביום ב' י"ט בתשרי תשנ"א

8 באוקטובר 1990

דין וחשבון

ירושלים

חשוון תשנ"א / אוקטובר 1990

תוכן

- פרק ראשון: מבוא** 5
1. פתח דבר 5; 2. מינוי הוועדה וסדרי עבודתה 5; 3. החומר והמידע שקיבלה הוועדה 8; 4. הפנייה למועצה המוסלמית העליונה 9; 5. בדיקות המחלקה לזיהוי פלילי (מז"פ) 9; 6. חוות דעת מומחה רפואי לגבי פצועים שאושפזו בבית החולים מוקאסד 9; 7. סדרי הדיון 9; 8. תגמולים לנפגעי פעולות איבה 10
- פרק שני: סיכומים ומסקנות** 11
1. מעמדו של הר"הבית 11; 2. גורמי האירוע 11; 3. הפעלת כוח על ידי המשטרה בעת האירוע ותוצאותיה 12; 4. תיפקודו של הדרג הפיקודי הבכיר במשטרת ישראל 14; 5. מודיעין 16; 6. סמכויות שלא הופעלו ופעולות מנע שלא נעשו 17; 7. הכוונה, מעקב ובקרה על ידי שר המשטרה 20
- פרק שלישי: הר הבית בראייה משפטית, היסטורית ומדינית** 23
1. המצב המשפטי 23; 2. היהודים והר"הבית 24; 3. המוסלמים והר"הבית 25; 4. מדיניות ממשלת ישראל 25; 5. האחריות על הבטחון בהר"הבית – עמדת הוואקף 26; 6. חלות החוק הפלילי על מקומות קדושים 26; חופש הפולחן – בראי הפסיקה 27; 8. סוף דבר 28
- פרק רביעי: סקירת פקודות והיערכות משטרת ישראל** 29
1. כללי 29; 2. פקודות המשטרה לגבי השמירה על הר"הבית 30; 3. הפקודות שהוציאה משטרת ישראל לקראת האירועים ביום 8 באוקטובר 1990 31; 4. המידע שהיה קיים לפני האירועים בהר"הבית והדיונים שקדמו לאירועים 34; 5. ההכנות בנושא הר"הבית לקראת 8 באוקטובר 1990 36; 6. דיונים במצב הבטחון בירושלים והדרישה לתגבור ויערנות 37
- פרק חמישי: תיאור מהלך האירועים בהר"הבית ביום 8 באוקטובר 1990** 39
1. מבוא 39; 2. שיחזור לוח הזמנים כפי שעולה מחומר הראיות 40; 3. התוצאות החמורות עקב המהומות בהר"הבית 50

51

פרק שישי: אירגון, תפעול ופיקוד

1. מודיעין 51; 2. מודיעין הריהבית 51; 3. הערכות המשטרה לפעולה בהריהבית 52; 4. שלבים בפעולת הכוח ב־8 באוקטובר 57; 5. קשיים שהתעוררו בהפעלת הכוחות ב־8 באוקטובר 1990 58

61

נספחים

1. כתב המינוי לחברי הוועדה מאת ראש הממשלה; 2. כתב ההסמכה מטעם שר המשפטים; 3. הודעה לעיתונות; 4. קטע מתוך העיתון א' שעב; 5. תצלום אוויר של הריהבית, הכותל המערבי וסביביהם; 6. מפת הריהבית; 7. כרוז של רבני ישראל על האיסור לעלות להר הבית; 8. קהל המתפללים ליד הכותל בראשית האירוע; 9. חלק מעשרות אלפי המתפללים בעת "ברכת הכהנים"; 10. גל אבנים שנאספו בתום האירוע; 11. מראה רחבת הכותל לאחר האירוע

פרק ראשון

מבוא

1. פתח דבר

קודם כל דבר מבקשת הוועדה להביע בפתח דין וחשבון זה צערה העמוק על אובדן חיי אדם באירועי הר"הבית ביום ב', י"ט בתשרי התשנ"א (ד' חול המועד סוכות) 8 באוקטובר 1990. הוועדה משתתפת בצער המשפחות שאיבדו יקיריהן.
כן מביעה הוועדה צער על הפגיעות באזרחים ובשוטרים שנפצעו בהר"הבית, ברחבת הכותל המערבי ובסביבתם ביום זה.
הוועדה מאחלת רפואה שלימה ומהירה לכל הפצועים.

2. מינוי הוועדה וסדרי עבודתה

(א) ביום כ"א בתשרי התשנ"א – (10 באוקטובר 1990) החליט ראש הממשלה, מר יצחק שמיר, למנות ועדת בירור לבדיקת האירועים בהר הבית ביום ב' י"ט בתשרי התשנ"א, ד' דחול המועד סוכות, (8 באוקטובר 1990).

הרכב הוועדה: אלוף (מיל') צבי זמיר – יו"ר
עו"ד פרופ' יעקב נאמן
חיים קוברסקי

כתב המינוי נמסר לחברי הוועדה ביום שישי, כ"ג בתשרי התשנ"א – (12 באוקטובר 1990). עוד באותו יום נתכנסה הוועדה לשיבתה הראשונה וקבעה סדרי עבודתה ותוכנית עבודתה.

יצוין, כי בתום האירועים בהר הבית ביום 8 באוקטובר 1990 מינה רבניצב יעקב טרנר, המפקח הכללי של המשטרה, ועדה בראשות ניצב עוזי ברגר ושני קצינים נוספים לבדוק את האירועים. שר המשטרה פנה אל ראש הממשלה, מר יצחק שמיר, והציע לו להקים ועדה לבדיקת האירועים בהר"הבית, שאיננה מורכבת מקציני משטרה.

(ב) הוועדה נתבקשה, כאמור בכתב המינוי, לבדוק את השתלשלות האירועים, את הגורמים להם ואת היערכותם ופעולתם של כוחות הבטחון בכל הנוגע אליהם. היא הוסמכה לקבל לפי שיקוליה כל מידע דרוש בנושאי בדיקתה, בעל-פה ובמסמכים, מכל אדם שתמצא לנכון לפנות אליו. על דיוניה של הוועדה "הוחלו, במידת הנחוץ הכללים המחוייבים לשמירת בטחון המדינה".

הוועדה נתבקשה להגיש לראש הממשלה את דיווחה, לרבות המלצות ככל שתמצא לנכון, בכל ההקדם.

הוועדה מגישה בזאת לכבוד ראש הממשלה את הדין וחשבון שנתקבל על-ידי חבריה פה אחד.

(ג) הוועדה כתבה דין וחשבון זה מתוך רצון כי כולו יהיה גלוי לציבור. לפיכך נמנעה הוועדה מלציין בגוף הדין וחשבון ראיות ומקורות לקביעותיה ומסקנותיה. הוועדה ממליצה לפרסם דין וחשבון זה במלואו.

יתד עם זאת, החומר שהוגש לוועדה על ידי שירותי הבטחון הכללי וכן חומר משטרתי מסווג, כגון פרוטוקולים של דיונים פנימיים, פקודות מבצע וכיוצא בהם, עדויותיהם של אנשי השב"כ, שמותיהם, וכן תוכן עדויותיהם של אנשי המשטרה או עדים אחרים ככל שיש בהן כדי לחשוף מודיעין או דברים המסווגים כ"סודיים" – לא נכללו בדו"ח זה ולא ימסרו לעיונו של מישהו שאינו מוסמך לכך, והכל על-פי הכללים המחוייבים לשמירת בטחון המדינה על פי כל דין.

(ד) בתוקף סמכותו לפי סעיף 15 (ב) (6) לפקודת הראיות (נוסח חדש), התשל"א 1971, (להלן – פקודת הראיות) הסמיך שר המשפטים, מר דן מרידור, את חברי הוועדה, לצורך פעולתם, לקבל תצהירים בכתב ולהזהיר את נותניהם על החובה לומר אמת ועל העונשים הקבועים בחוק למי שלא יעשה כן, לפי סעיף 15 (א) לפקודה האמורה. סעיף 16 לפקודת הראיות קובע, כי הוראות סעיף 239 לחוק העונשין, התשל"ז – 1977, יחולו על תצהיר שנעשה לפי סעיף 15 לפקודת הראיות. לפיכך, מסירת תצהיר שקר ביודעין לוועדה מהווה עבירה על סעיף 239 לחוק זה.

(ה) על אף ש"וועדת ברור" איננה "ועדת חקירה" על פי חוק, נהגה הוועדה, בעצה עם פרקליטת המדינה, הגברת דורית בייניש, גם על פי האמור בסעיף 14 לחוק ועדות חקירה, התשכ"ט – 1968 והחליטה כי כל העדויות והחומר שגבתה הוועדה מהעדים שהעידו בפניה ובפני אוסף החומר, לא ישמשו כראיה בהליך משפטי, חוץ ממשפט פלילי, בשל מסירת אותה עדות.

(ו) הוועדה קיימה ישיבותיה ברציפות ושמעה 124 עדים, שעדותם משתרעת על כ-1,400 עמודים. כמה מהעדים הופיעו בפני הוועדה מספר פעמים. העדים מסרו עדותם תוך ציון האירועים על גבי מירשם אזור הר-הבית ותצלום אוויר של השטח. בין העדים היו: שר המשטרה; ראש עיריית ירושלים; המפקח הכללי

של המשטרה; ראש השב"כ; מפקדים מהמטה הארצי; מפקד המחוז הדרומי של משטרת ישראל ומפקד מרחב ירושלים; מפקדי משמר הגבול; שוטרים ואנשי משמר הגבול, שנכחו באירוע בהר הבית; אנשי מודיעין וטייס ההליקופטר שחג מעל הר הבית. הוועדה שמעה וחקרה גם מספר עצורים. ביניהם: השייח מחמד סעיד אל-ג'מל אל ריפאעי, ממונה אדמיניסטרטיבי של בתי הדין השרעים בירושלים וביו"ש וראש הוועדה לבינוי אל-אקצה, ומר פייסל חוסייני, סגן יו"ר המועצה המוסלמית העליונה.

הוועדה ביקרה בבית החולים אל מוקאסד ושמעה דיווחם של רופאים שהיו בשטח במהלך האירוע וטיפלו בפצועים בעת פינויים, ובהגשת עזרה ראשונה להם. כמו כן ביקרה הוועדה בחדרי הפצועים המאושפזים בבי"ח זה ושמעה גירסתם של שלושה פצועים אשר הסכימו לפגוש את חברי הוועדה. הוועדה מודה לכל העדים שהופיעו בפניה ותרמו לה להגיע לחקר האמת בכל הנוגע לאירועים בהר הבית ביום 8 באוקטובר 1990.

(ז) הוועדה ביקרה פעמים אחדות באזור הר הבית וסביבתו. שניים מחברי הוועדה נמנעו – מהטעם שההלכה היהודית אוסרת ביקור בהר הבית בימינו – מלהכנס לתוך שטח הר הבית, וצפו באזור הבית מפתח שער המוגרבים, מחלונות בניין המחכמה ומהגג.

(ח) הוועדה מינתה את מר דב גרנות כמרכז הוועדה. מר גרנות מילא תפקידו בכשרון ובמסירות הראויים לציון והערכה. כך גם המסייעים לו במזכירות הוועדה ובראשן גב' עשירה חממי. גב' נאוה בן-אור, סגן בכיר א' לפרקליט המדינה, הגישה עזרתה בתחום המשפטי במיומנות רבה ובמסירות. תודת הוועדה נתונה לה. הוועדה מודה גם לגב' אסנת ליב על הסיוע הרב בריכוז החומר ובעיבוד הנתונים.

(ט) הוועדה לא נתבקשה להסיק מסקנות אישיות בתחום האחריות האזרחית, הפלילית או המשמעתית של מי מן המעורבים באירועים – ולדעתה אף אין לה כל סמכות לכך על פי כל דין. לאחר הקמת הוועדה מונה שופט חוקר לפי חוק חקירת סיבות מוות, התשי"ח – 1958, החוקר נסיבות מותם של ההרוגים כתוצאה מן האירועים בהר הבית. כל העדויות והחומר שאספה הוועדה מטרתן היתה אחת, לבחון את מה שהוטל על הוועדה בכתב המינוי. אין זה מעניינה של וועדת הברור לעסוק או להמליץ על הסקת מסקנות אישיות כלפי מי מן המעורבים באירועים. דין וחשבון הוועדה איננו מתייחס למעשה או למחדל של אדם מסויים. כל ההחלטות והמסקנות המתבקשות – אם בכלל – מדין וחשבון הוועדה לגבי המעורבים באירועים בהר הבית ביום 8 באוקטובר 1990, יקבעו עלידי הרשויות המוסמכות.

3. החומר והמידע שקיבלה הוועדה

(א) כללי

הוועדה פורסמה הודעה לציבור בכל כלי התקשורת, בשפה העברית ובשפה הערבית, לרבות עתוני מזרח-ירושלים, וביקשה מכל מי שנכח בהר-הבית או בקרבתו ביום 8 באוקטובר 1990 והיה עד להשתלשלות האירועים – להעביר לוועדה בכתב את המידע שברשותו.

(ב) פניות ארגוני ציבור

הוועדה קיבלה 42 מכתבי פנייה אליה מקרב הציבור ועיינה בפניות. בהתאם לצורך גבתה הוועדה עדות בעל-פה מחלק מן העדים. רוב רובן של הפניות באו מקרב אנשים שהיו באזור הכותל המערבי בעת האירועים. כמו כן, קיבלנו מספר פניות מטעם ארגוני ציבור.

בפני הוועדה הוגשו מסמכים מטעם ארגונים אלה: תנועת "נאמני הר-הבית"; "התנועה לכינון המקדש"; "בצלם" – מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, ו"עמותת רופאים ישראלים-פלשתינאים לזכויות האדם". הוועדה שקלה בכובד ראש את התזכירים ומודה למחבריהם. עמדתה של הוועדה הובאה בדין וחשבון זה.

(ג) חומר נוסף

הוועדה קיבלה חומר מקיף בכתב, מאת משטרת ישראל ושירות הבטחון הכללי, בין ביוזמתם ובין על פי דרישות מיוחדות של הוועדה שנענו במלואן. החומר כלל בין השאר: פקודות קבע; יומני אירועים; הקלטות של תקשורת מבצעית ביום האירוע במידה שהיו כאלה; דוחות של דיונים פנימיים ברמות השונות; פקודות והנחיות מבצעיות; תחקירים; מידע מודיעין שהופץ והערכות מודיעין. כמו כן צפו חברי הוועדה ב-7 סרטי וידיאו שצולמו בעת האירוע על ידי צלמים שנכחו במקום. סרטים אלה סייעו בידה לחוש את רצף האירועים בהר-הבית ובכותל המערבי ביום י"ט בתשרי התשנ"א (8 באוקטובר 1990) וסדר התפתחותם. הוועדה ביקשה מעו"ד אביגדור פלדמן, ב"כ "בצלם" להביא בפניה את המצהירים שתצהיריהם צורפו לדו"ח מטעם ארגון זה. הוועדה נענתה לבקשת עו"ד פלדמן להיות נוכח בעת שתגבה עדותם של אלה בפני הוועדה, וכן הסכימה הוועדה כי העדויות שיובאו בפניה תמסרנה בתנאי מפורש כי תוקנה לעדים חסינות מלאה וכי העדות לא תשמש ראיה בהליך משפטי, חוץ ממשפט פלילי בשל מסירת אותה עדות.

לצערנו הרב נותני התצהירים שהופיעו בדו"ח "בצלם" לא ראו לנכון להופיע לחקירה תחת אזהרה בפני הוועדה.

יחד עם זאת, נפגשה הוועדה ושוחחה עם אחת מנותני התצהירים, הגב' פאטמה עבד אלסאלם אבו חדר – שנפצעה באירוע על הר-הבית – בעת שביקרה

בבית־החולים אל־מוקאסד. יצויין כי מצב הבריאות של מצהירה זו לא היה נראה לוועדה כהולם לדרוש ממנה להחקר.

4. הפנייה למועצה המוסלמית העליונה

הוועדה פנתה למועצה המוסלמית העליונה ולהנהלת הוואקף, כדי להיפגש עמם, ולקבל מהם עובדות על האירועים בהריהבית. כמו כן, ביקשנו לשמוע דעתם בנושאים שהוועדה נתבקשה לבררם. כל פניותינו לגורמים אלה, במישרין ובעקיפין, נענו בשלילה.

5. בדיקות המחלקה לזיהוי פלילי (מז"פ)

יחידת המז"פ של המטה הארצי של משטרת ישראל נתבקשה ע"י הוועדה לבצע בדיקות מעבדה ובדיקות מקצועיות שונות שיש בהן כדי לסייע בחשיפת עובדות או בהארתן. אנשי המז"פ שעסקו בכך הונחו ע"י הוועדה בלבד ומימצאיהם הוגשו לוועדה בלבד, ללא תלות וללא קשר עם הממונים עליהם במשטרת ישראל. המסקנות והמימצאים של צוות המחלקה לזיהוי פלילי כוללים 120 תמונות, סרטי הנצחה וכן 86 בדיקות בשטח. צוות המחלקה אף הכין מפה מפורטת ובה מיפוי מימצאיהם בשטח. המימצאים הסופיים סוכמו בדו"ח הכולל 12 עמודים. הוועדה הסתמכה בדין וחשבון זה על ממצאי המחלקה לזיהוי פלילי ומודה לאנשי המז"פ על עבודתם המסורה.

6. חוות דעת מומחה רפואי לגבי פצועים אשר אושפזו בבית־החולים מוקאסד בירושלים

ד"ר יהודה היס, מנהל המכון לרפואה משפטית על־שם ל' גרינברג בתל־אביב, הגיש לוועדה, בהתאם לבקשתה, חוות דעת מומחה לגבי שבעה פצועים אשר אושפזו בבית־החולים מוקאסד בירושלים ושלגביהם מסר בית החולים רשומות רפואיות. בחוות הדעת נקבע, כי אף לא אחד מפצועים אלה נפגע מכיוון הגב.

7. סדרי הדיון

אף־על־פי שהוועדה לא היתה קשורה בחובה שבדין בקשר לסדרי עבודתה, אימצה לעצמה הוועדה, ככל שניתן, סדרי דין ונוהל כגוף מעין שיפוטי והקפידה על שמירת עקרונות הצדק הטבעי. כל אחד מהעדים הצהיר בכתב, כי הוא מוסר הודעתו בפני ועדת הבירור מרצונו החופשי, התחייב בעדותו להצהיר את האמת וכל האמת וכי יהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא יעשה כן. עוד התחייב

כל עד לשמור בסודיות מוחלטת כל מידע מסווג שהגיע לידיעתו בכל דרך, אגב הופעתו או מעורבותו במהלך עבודתה של הוועדה ושלא למסור לגורם שאינו מוסמך לכך שום פרט מפרטי עדות שמסר. בשל הצורך לאסוף חומר מגורמים ואנשים רבים, לשם בירור הנושאים שהועדה עסקה בהם, הטילה הוועדה תפקיד איסוף חומר מוגדר, על גב' נאוה בן-אור, סגן בכיר א' לפרקליט המדינה.

8. תגמולים לנפגעי פעולות איבה

הוועדה מפנה תשומת הלב של המוסד לביטוח לאומי לכך, שיש לבדוק בהקדם האפשרי מי מהנפגעים – שלא נטלו חלק בפעולות הפרת הסדר הציבורי בהרזיחבית ביום 8 באוקטובר 1990 – זכאי לתגמולים על-פי חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התש"ל – 1970.

פרק שני

סיכומים ומסקנות

1. מעמדו של הריהבית

(א) הריהבית כלול, על-פי חוקי המדינה, בתחום הריבונות של ישראל. המשפט, השיפוט והמינהל של מדינת ישראל חלים עליו. ממשלת ישראל אחראית לסדר הציבורי בהר ולהבטחת חופש הגישה אליו.

(ב) בטחון הריהבית, בשל קדושתו ובשל היותו מוקד של רגישות מיוחדת, הוא נושא להערכת מצב ברמה לאומית ולהיערכות המימשל ברמה מיוחדת. הערכת המצב וההיערכות האמורים מחייבים קיומה של ועדת שרים מיוחדת, שתיתן דעתה לכל התפתחות אפשרית ותקיים מעקב לגבי כל ההתרחשויות בהריהבית. הוועדה צריכה להתוות מדיניות, לכוון היערכות במצבים שונים, לקבוע ולפקח על סדרי תאום בין כל הגורמים המודיעיניים והמבצעיים המעורבים בהבטחת הריהבית והכותל המערבי ובקיום הסדר הציבורי בהם.

(ג) לדעת הוועדה יש להקים ועדת שרים מיוחדת לענייני הריהבית ולשתף בוועדה זו גם את ראש עיריית ירושלים. לפי הצורך תיוועץ ועדת השרים בראשי הדתות כמתחייב מחוק השמירה על המקומות הקדושים התשכ"ז-1967.

2. גורמי האירוע

(א) התכנסות המוסלמים בהריהבית ביום 8 באוקטובר 1990 חרגה מהיעוד של המקום ומהנורמות שהמקום הקדוש מחייבן. אלפי מוסלמים שנקראו ע"י מנהיגים דתיים וע"י גורמים אחרים, שלא למטרות תפילה, במקום שנועד לתפילה בלבד, חרגו בכך מהיעוד של מקום מקודש. ההסבר שניתן, כי מטרת ההתקהלות להגן על הריהבית מפני קבוצה קטנה של "נאמני הריהבית" שביקשו להניח אבן-פינה לבית המקדש - אין בה כדי לשוות חוקיות להתכנסות. יתר על כן: האחריות לקיום הסדר הציבורי היא בידי המדינה ובסמכותה בלבד.

אנשי הוואקף ומנהיגים דתיים בהר ידעו כבר ימים אחדים קודם לאירוע,

שבית המשפט הגבוה לצדק לא קיבל עתירת "נאמני הר־הבית", שביקשו היתר להניח אבן פינה לבית המקדש השלישי. בבוקרו של יום האירוע, חזרו שוב קציני המשטרה והודיעו לחברי המועצה המוסלמית העליונה, כי ימנעו אפילו ביקורם של "נאמני הר־הבית", או של כל אדם, וזאת כדי למנוע כל עילה למתח ולהתרגשות בקרב המתקהלים, אף שהביקור והסיוור בהר־הבית בשעות הקבועות מותר על־פי החוק. בקשתם של קציני משטרת ישראל, שהמנהיגים הדתיים יפעלו להרגיעם לא נענתה.

(ב) האירוע, שנסתיים באסון כבד, אובדן חיי אדם ופציעתם של רבים החל מתגלגל, כאשר לפתע הושמעו קריאות מאיימות ואלימות ברמקול ("אללה אכבר", "ג'יהאד", "איטבח אל יהוד") ומייד לאחריהן הומטרו כמויות אדירות של אבנים, חומרי בניין, וחומרי מתכת על שוטרי ישראל שנכחו במקום, כדי לקיים את הסדר הציבורי בו ולשמור על שלום הציבור בהר־הבית ובכותל המערבי. המון המתפרעים שהיה משולהב ביותר יידה מטווחים קצרים מאוד – אבנים, חפצי מתכת שונים, והיו שהחזיקו בידיהם סכינים למיניהם. בנסיבות אלה היה במעשיהם של המתפרעים, ולא כל שכן מסיתיהם, סיכון חייהם של שוטרי משמר הגבול, אלפי המתפללים בכותל, ושלהם עצמם, ותוצאותיו שפכות דמים. זו עבירה פלילית חמורה, שהשתתפו בה המונים שהוסתו ע"י דרשנים ברמקולים, והיא שגרמה להשתלשלות הטראגית של המאורעות במקום ולתוצאותיהם. רגימה זו של שוטרים ובהמשך של מתפללים בכותל המערבי סיכנה חייהם של השוטרים ומתפללי הכותל כאחד.

(ג) לדעת הוועדה, על הרשויות המוסמכות להמשיך לחקור אם בוצעו עבירות פליליות במהלך האירועים, כמתואר בדין וחשבון זה. לכאורה, על פי חומר הראיות שהובאו בפנינו, יש מקום לחשד שחלק ניכר מהמתכנסים בהר־הבית, ושאיפה מנהיגיהם, היו לכאורה מעורבים בהפרת הסדר הציבורי, ברגימת שוטרי משטרת ישראל ומתפללים בכותל המערבי ובסיכון חייהם.

3. הפעלת כוח על־ידי המשטרה בעת האירוע ותוצאותיה

(א) על יסוד כל העדויות וחומר הראיות שהיו לפני הוועדה ובנסיבות שתוארו לעיל – הגיעה הוועדה למסקנה, שהשוטרים בהר־הבית, אשר הותקפו ע"י ההמון המוסת היו נתונים בסכנת חיים. השוטרים חששו לחייהם ולחיי רבבות המתפללים שהיו בכותל המערבי במעמד של תפילת חג. לאחר הרגימה ההמונית באבנים ובחומרים אחרים ירו השוטרים רימוני גז וכדורי גומי וקיוו כי הדבר ירתיע את ההמון המתפרע ויסיגם לאחור ולמרחק ניכר מהכותל המערבי. כשרבים מהם פגועים מגז ואבנים שפגעו בהם ועקב סכנת החיים שנושקה להם – נאלצו השוטרים לסגת מן ההר ויצאו דרך שער המוגרבים ושער השלשלת. לאחר מכן סגרו המתקהלים בהר את שער המוגרבים ושער

השלשלת, והשוטרים לא יכלו לחזור ולהיכנס להר־הבית. המתפרעים המשיכו ביתר־ישאת להמטיר אבנים על רחבת הכותל, פתח שער המוגרבים והשביל המוביל אליו ועל כביש העופל.

(ב) לאחר נסיגתם שמעו המפקדים בקשר, כי שני שוטרים לכודים בנקודת המשטרה בהר־הבית. מהעדויות שהובאו בפנינו עולה באופן ברור, כי הומטרו על נקודת המשטרה אבנים ואף פרצו אליה. בינתיים נותק הקשר וקריאתם הנואשת של השוטרים לחלצם לא נענתה. מפקדי המשטרה ומפקד פלוגה ג' של מג"ב, שאנשיה נסוגו מהר־הבית, חששו לחייהם של השוטרים הלכודים ובהיעדר קשר עמהם לא ידעו, כי הצליחו להיחלץ בכוחות עצמם מן הנקודה. בהחליטם לפרוץ דרך שער המוגרבים ידעו גם שבנקודת המשטרה עשרות כלי נשק ותחמושת.

(ג) כאמור, בינתיים נסגר שער המוגרבים על השוטרים ע"י המתפרעים בהר־הבית ולא יכלו לשוב אליו, כדי לחלץ את חבריהם ולמנוע נפילת הנשק לידם. אותה שעה נזרקו גם אבנים מההר אל מאות אזרחים שהיו בכביש העופל ליד שער האשפות (מתפללי הכותל המערבי פונו בינתיים). כל אלה הביאו להחלטת המפקדים לפרוץ ולשוב להר־הבית. המפקדים והשוטרים ניסו תחילה לפתוח את השער בדחיפות ולא הצליחו. הם נאלצו לפרוץ את השער תוך הפעלת רימוני גז ואף ירי באש חיה כשהמונים ממטירים עליהם אבנים וחמרים אחרים שסכנו חייהם. המשך יידי האבנים על כוחות המשטרה גם לאחר שובם להר־הבית, אילצה את השוטרים לתקוף את המסתערים עליהם – ביניהם רעולי פנים – באש חיה. מהראיות שהיו בפנינו (בכללם דו"ח מו"פ) עולה כי בשלב זה נגרמו האבדות הכבדות בנפש בקרב המתקהלים בהר ומשוכנסו המתקהלים למסגדים ניתנה הוראת "חדל אש".

(ד) לגבי הנושאים שהועלו על ידינו לעיל, סבורה הוועדה כי לאחר פריצת שער המוגרבים, שבאה כדי להציל שוטרים לכודים ולמנוע נפילת נשק ותחמושת, שהיו מצויים בנקודת המשטרה שבהר הבית, המשיכו השוטרים להיות מותקפים באבנים ובחפצים מסוכנים אחרים על־ידי המוני מסתערים. השוטרים ירו גז וכדורי־גומי ובמקרה של סכנת חיים השתמשו גם באש חיה לכיוון מתקיפיהם.

(ה) לדעת הוועדה, היוזמה שנקט אחד ממפקדי המחלקות במשמר הגבול באזור שערי־האריות, וזאת כפי שהוברר לנו, ללא קבלת פקודה מפורשת, נראית לוועדה כטעונה בדיקה נפרדת.

הוועדה ממליצה, כי מפקד משמר הגבול ימנה קצין משטרה בלתי־לוי, שיערוך בדיקה מפורטת בנושא. מסקנות הבדיקה יועברו למפקד ולשר המשטרה.

(ו) הוועדה שוכנעה שאמבולנס אחד נפגע, מיריה בשמשה קדמית שלו ובצידו בעת פינוי נפגעים, ליד פתח הכניסה למסגד אל־אקצה. כתוצאה מפגיעות אלה נפצעה אחות, שסייעה בחילוץ נפגעים, וכן נהג האמבולנס.

הוברר לוועדה, כי השוטרים שהיו במקום לא ראו אמבולנס זה, שהיה בשעת המהומות בין העמודים בכניסה למסגד אלי-אקצה. על הרשויות המוסמכות – המוסד לביטוח לאומי – לבדוק ולבחון זכאותם של הנפגעים לפיצוי על פי חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התש"ל – 1970.

(ז) על יסוד חומר הראיות שהיה בפנייה קובעת הוועדה שממסוק הסיור שחג מעל הרֶהֶבית לא הושלכו רמוני גז או כל חפץ אחר להרֶהֶבית, וכן לא נורו ממנו יריות על המתקהלים בהרֶהֶבית.

4. תיפקודו של הדרג הפקודי הבכיר במשטרת ישראל

מחומר העדויות ומסמכים שהובאו בפני הוועדה יש לוועדה ביקורת על תיפקודו של דרג הפיקוד הבכיר במשטרת ישראל במישורים אלה:

(א) היו בידי המשטרה ידיעות מוקדמות על אפשרויות של קיום מהומות בהרֶהֶבית. הדברים מתוארים בהרחבה בפרק הרביעי בסעיפים 4-6 ובפרק השישי של הדו"ח. דרך חשיבתם והתייחסותם של מפקד המחוז הדרומי ומפקד מרחב ירושלים היתה שיגרתית ואף שגויה. לא מצאנו כמעט התייחסות של רגישות ייחודית להרֶהֶבית על כל מה שהוא מייצג, שעה שהמוני מתפללים יהודים נמצאים ברחבת הכותל המערבי, ובאותה עת מתכנסים מנגד, בהרֶהֶבית, אלפי צעירים משולהבים. לא היה תכנון מוקדם, שהתייחס לסיטואציות מגוונות ואפשרויות, ובוודאי לא לאירוע מסוג זה שהתרחש ביום 8 באוקטובר 1990. הפיקוד במחוז הדרומי ובמרחב ירושלים התרכזו באלמנט אחד בלבד ממכלול רחב שהיה צריך להיות ברקע התייחסותם ומשבטלה העילה שחששו לה, – הנחת אבן הפינה לבית המקדש השלישי על-ידי קבוצת "נאמני הרֶהֶבית" – נקטו באמצעי שיגרה, מבלי להיות ערים לכך, כי המצב בהרֶהֶבית קשה ביותר וטעון חומר נפץ.

(ב) מפקד המחוז הדרומי ומפקד מרחב ירושלים לא לקחו בחשבון השפעתה המצטברת של האינתיפאדה המתמשכת, את האווירה הסביבתית, שמקורה בגורמי הטרור והתייחסותם להתרחשויות במפרץ הפרסי, את קריאות ההסתה של המואזין והדרשנים בהרֶהֶבית ביום השישי שקדם לאירועים, הקריאות בשכונות להתקהל בהרֶהֶבית, הכרוזים שהופצו בנדון ותופעות נוספות אחרות. כל אלה חייבו, לדעת הוועדה, גישה של יזמות וחדשנות, ואלה לא היו במקרה זה. בידי המערכת המשטרתית לא מצויים גם תיקי תכנון לתרחישים אפשריים ומכאן שגם התירגולים לא הביאו בחשבון מיגוון תרחישים, כפי שקרו בהרֶהֶבית ביום 8 באוקטובר 1990.

(ג) לדעת הוועדה, במצב שנוצר בהרֶהֶבית, לאחר שנתקבלו הידיעות על התאספות המון צעירים, ולכל המאוחר החל בשעה 09.30 בבוקר, נדרשה נוכחות מפקדים בהרֶהֶבית ברמה בכירה ביותר של פיקוד המשטרה.

המצב שנוצר חייב, כי מפקד מרחב ירושלים יחוש מיד להרהיב. יתר על כן, לאור הדיווח הנוסף שנתקבל במרד"מ במחוז הדרומי היה על מפקד המחוז הדרומי לצאת מיד להרהיב ולפקח אישית על המצב. עם החרפת המצב בהר הבית, היה מקום להזעיק את המפכ"ל שיהיה נוכח בהרהיב בשל רגישות המקום. נוצר מצב, שחייב הפעלת מצב חירום להבטחת הרהיב, הקמת חפ"ק, ריכוז כוחות והצבתם בעמדות שהיו יכולות להרתיע את ההמון המשולהב לפתוח במהומות.

זאת ועוד: הוברר לוועדה, בעיקבות חקירת עדים ועיון ביומני אירועים, שהמפקדות גם הן לא היו מאוישות באותו יום במפקדים בכירים, שהיו טרודים באירועים אחרים. הקשר בין נקודות ההר השונות לא פעל ביעילות. (ד) תוך כדי בדיקת האירועים של אותו יום הוברר לוועדה שלא קיימות הגדרות חדות וחד משמעיות לגבי אחריות הפיקוד בהרהיב. הוועדה סבורה, שיש לשמור על אחדות הפיקוד בהרהיב ועל כפיפות מלאה של הכוחות הפועלים בעיר העתיקה למפקדת העיר העתיקה. קשה היה המצב, מבחינה זאת במיוחד, בשלב השני והשלישי של האירועים – בעת הפריצה ובמה שהתפתח על ההר לאחריה, כאשר הצטרפו לכוח גם שוטרים שלא הכירו זה את זה.

(ה) מתוך העדויות שהיו לפני הוועדה הוברר לה, כי בין מפקדת מרחב ירושלים ובין מפקדת משמר הגבול יש חילוקי דעות והבדלי גישה בענין הצורך והסמכות להעלות כוחות להרהיב בעת אירוע והצבתם בגב הכותל. במצב בו נמצא מפקד פלוגה ג' של מג"ב, שפעל יחידי בשטח, לאור המתח ששרר בהר ולאור דאגתו להבטחת שלומם של שתי רבבות המתפללים היהודים ליד הכותל המערבי – הוא ראה חובה לעצמו לפרוס כוח המג"ב שעמד לרשותו בגב הכותל על הרהיב. צעד זה תאם את הפקודות שקיבל בפקודת ההיערכות של פלוגה ג' בהרהיב. מפקד תחנת העיר העתיקה – הכפוף למפקד מרחב ירושלים – וסגנו, אף נכחו בעת הצבת הכוחות עלידי מפקד פלוגה ג' של מג"ב.

(ו) לדעת הוועדה יש להקצות כוח עילית קבוע בהיקף הנדרש, להרהיב וסביבתו, שיפעל תחת פיקוד אחיד בעל סמכות ואחריות מוגדרים.

(ז) הוועדה סבורה כי יש לכונן "מפקדת אירועי הרהיב". מפקדה זו תדווח דיווח שוטף על המתרחש בהרהיב ותהא נוכחת בו בעת אירוע. למפקדה זו יהיו כל הכלים והאמצעים הנדרשים למפקדה כזו. מתפקידה יהא לקיים גם מעקב ובקרה ולסייע למפקד ההר במילוי תפקידו.

(ח) כמו כן יש להכין תיק תכנון מוקדם שיתיחס לתרחישים אפשריים בהר הבית בעתיד, ולנסח מסגרות התייחסות אופרטיביות לכל סיטואציה כזו.

(ט) דעת הוועדה היא שכדי לעמוד בתרחישי ארועים אפשריים ייוחדו כוחות עזר לתגבור הכוח בעת ארועים וימצאו באזור בנגישות קרובה ומיידית.

(י) אנו ממליצים כי מפקד משטרת עיר העתיקה יהיה אחראי לכוננות הכוחות המיועדים לפעולה בהר הבית ובכותל המערבי. יודא תירגולי מפקדים ושוטרים, כדי להבטיח מוכנותם לפעולה, בכל אחד מהתרחישים האפשריים.

(יא) הוועדה סבורה כי הביקורת על דרך תפקודו של מרחב ירושלים אינה גורעת כי הוא זה מאומץ הלב שגילו תנ"צ אריה ביבי, קצינו ושוטרי המרחב, במהלך ההשתלטות על המתפרעים בהר הבית.

5. מודיעין

(א) מעדויותיהם של המפכ"ל, ראש השב"כ ומפקדים בכירים במשטרת ישראל ובכירים בשב"כ, למדנו על הקשיים בפעולות המודיעין בתחום איסוף אינפורמציה, ניתוחה, מתן התראה וסיוע בסיכול הפרות סדר ציבורי. הוועדה סבורה כי חלוקת המשימות הקיימת כיום בין שירות הבטחון הכללי והמשטרה, נכון ביסודו ואין לשנותו.

עם זה, ערה הוועדה לכך שריבוי התופעות של הפרות הסדר הציבורי, העוינות המתגברת, התלקחויות ספונטאניות המונעות התראה מוקדמת – כל אלה מקשות על משטרת ישראל ועל השב"כ כאחד.

(ב) הקשיים באיסוף המידע הביאו לכך שהשב"כ נטל על עצמו איסוף מידע על התארגנויות להפרת הסדר, ואילו המשטרה מטפלת באיסוף המידע הנוגע להתפתחויות ברחוב, שאופיין ספונטאני ומקיף. שדה האיסוף של המשטרה הוא בעיקר – הרחוב, בו היא נוכחות נוכחות מתמדת.

(ג) באירוע בהר הבית שמדובר בו, לא היה חסר מידע מוקדם. היו התראות כלליות של השב"כ, ומעל לכל היו ידיעות גלויות לכל דכפין: קריאות הדרשנים, הכרוזים שהופצו, ריבוי קבוצות רעולי פנים שסובבו ברחובות וקראו להתכנסות בהר הבית ביום האירוע, והעובדה שנהרו המונים להר הבית כשה"שבאב" מהווה מרכיב מרכזי בהתקהלות זו.

(ד) הטעות של המפכ"ל, מפקד המחוז הדרומי ומפקד מרחב ירושלים במשטרת ישראל היתה בהערכת מידע זה, ובהתמקדות בהנחה, שאם קבוצת "נאמני הר הבית" לא תניח את אבן הפינה לבית המקדש הכל יבוא על מקומו בשלום. סימוכין לכך מצא דרג הפיקוד במשטרה בתקדימי העבר, בהם התפור ציבור המתפללים בהר הבית, לאחר שנמנע מקבוצת "נאמני הר הבית" להפגין בהר הבית. קריאה נכונה של המפה, לנוכח שינוי הנסיבות והתנאים בבוקר אותו יום, היתה מאפשרת היערכות מונעת ופעולת סיכול ההתקהלות של ה"שבאב" שנדרשה והיתה אפשרית. עקב טעות זו לא ערכה המשטרה את

כוחותיה באותה מתכונת שבה נערכה המשטרה בעבר בעת אירועים מיוחדים בהר"הבית, שהיה בהם חשש להפרת הסדר הציבורי. כתוצאה מטעות יסוד זו לא נערכה כראוי חבורת הפיקוד הקדמי (חפ"ק), ולא רוכזו כוח הרתעה והתערבות בהר"הבית בעמדות היערכות כמקובל. גם בשעות שחלפו משעת הבוקר של יום הארוע, כאשר היתה למשטרה ידיעה ברורה על מספר האנשים הנמצאים בהר"הבית ואופי המתקהלים עד תחילת המהומות, לא נשתנתה ההערכה הבסיסית ולא ערכו כוחותיהם כנדרש.

(ה) מהעדויות של ראשי שירות הבטחון הכללי בפני הוועדה ומחומר הראיות שהיה בפנינו, עולה כי היערכות שירות הבטחון היו שונות מזו של משטרת מרחב ירושלים. שרותי הבטחון הבהירו, כי די לו לגורם מאיץ בלתי צפוי, כדי לגרום להתפוצצות בעת התקהלות בנסיבות ובהיקף כפי שהיתה על הר"הבית, ולעימות עם כוחות המשטרה. חקרנו ובדקנו אם ניתנה התראה בכתב על-ידי השב"כ למשטרה – עובר לארועים בהר"הבית – באותה חדות ובהירות שהוצגה על-ידי השב"כ בפני הוועדה. גם לאחר עיון בתרשומות של הדיונים, שהשב"כ השתתף בהם, לא מצאנו סימוכין לכך.

(ו) לדעת הוועדה יש להשאיר על כנה חלוקת המשימות הקיימת בין השב"כ והמשטרה בתחום המודיעין בנושאי הסדר הציבורי. כמו כן יש להפיץ כל מודיעין, ככל שהוא נוגע להר"הבית, גם לשר המשטרה ולועדת השרים המיוחדת כאשר תקום. הוועדה מציעה להביא לדיון, בדיקה והכרעה ב"ועדת השרים המיוחדת" הערכות שונות בתחום המודיעין, אם וכאשר תהיינה כאלה. כמו כן סבורה הוועדה כי יש להקצות למשטרה בעדיפות ומיד אמצעים וכלים נדרשים להקמת רשת לאיסוף "מודיעין הרחוב". יחידות "מודיעין הרחוב" יפעלו במסגרת המרחב של המשטרה וכחלק אורגאני ממפקדת המחוז.

6. סמכויות שלא הופעלו ופעולות מנע שלא נעשו

(א) עומס האירועים ביום 8 באוקטובר 1990

יום ד' דחול המועד סוכות, י"ט בתשרי התשנ"א – (8 באוקטובר 1990) היה יום עמוס אירועים וטכסים, קבלת פנים לאזרחים בסוכת נשיא המדינה, "צעדת ירושלים", בה השתתפו כ-50 אלף איש, "ברכת כהנים" ליד הכותל המערבי, שהשתתפו בה למעלה מ-20,000 מתפללים, וכן התקהלות המוסלמים בהר"הבית לשם תפילה והפגנה. המשטרה איפשרה ביום זה גם לקבוצה קטנה של "נאמני הר"הבית" ונילוויים לקיים תהלוכה לכפר השילוח ולעלות כבודדים להר"הבית. (שער המוגרבים בהר הבית נסגר בבוקר אותו יום). המשטרה הקצתה כוחות ומפקדים לכל האירועים האמורים. לאירועים המנויים מעלה היתה השפעה גם על סדרי התנועה בעיר, בכלל זה גם בעיר העתיקה, והדבר חייב הקצאת כוחות

ומפקדים.

הוועדה בדיעה שמוטב לפרוש בעתיד את האירועים ברחבת הכותל וסביבתו לכמה ימים של חול־המועד ולא לרכזם ביום אחד, במיוחד כאשר המצב הבטחוני דורש זאת.

"נאמני הר־הבית"

המדובר בקבוצה קטנה (כ־50 איש). מעדויות שהיו בפנינו למדה הוועדה שמעשי הקבוצה לא חרגו מגדר המותר לפי החוק ואף צויין בפנינו שקבוצה זו מקיימת מסורת של ציות לחוק ולהוראות המשטרה. קבוצת "נאמני הר הבית" לא ניסתה לקיים אירועים שבית־המשפט הגבוה לצדק אישר לגביהם את עמדת המשטרה, שלא להתיר לקיימן. אך העניין אינו מתמצה רק במישור החוקי והפורמאלי. המוסלמים רואים בקבוצה זו ובקבוצות דומות גורם מתגרה ומאיים המתכוון לדחוק אותם מהר־הבית ולבנות במקום זה את בית־המקדש. המנהיגות המוסלמית הדתית ניצלה נוכחותם באיזור – למרות ידיעתה את החלטת בית־המשפט העליון לא רק מפי התקשורת, אלא גם מפי מפקד המשטרה בהר־הבית, שטרם וחזר על החלטת בית־המשפט ועל עמדתה הברורה של משטרת ישראל, שלא יאופשר לקבוצת "נאמני הר־הבית" לקיים באותו יום ביקור בהר־הבית. הוברר לנו, כי עניין "נאמני הר־הבית" נוצל על־ידי ההנהגה הדתית בהר־הבית, כדי להתסיס ולהסית את הנקהלים בהר־הבית.

המשטרה היתה צריכה להיות ערה לכך ולאשר ליווי לאירועי קבוצת "נאמני הר־הבית" רק ביום אחר של חול־המועד סוכות, בו אין מצבור כזה של ארועים, שחייב התמקדותה של המשטרה בהר־הבית ובכותל המערבי.

בתשובה לשאלות חברי הוועדה בנדון שהוצגו למפקדי המשטרה, בעת גביית עדותם, נאמר לנו כי הם ראו עצמם מחוייבים, על־פי החלטות בית־המשפט הגבוה לצדק, לאפשר קיום אירועים אלה ביום זה דווקא. עיון בפסיקת בית־המשפט העליון ובירור שערכנו עם סגן בכיר לפרקליט המדינה, גב' מנדל, שהגישה את ההודעה לבית־המשפט בשם משטרת ישראל, העלה כי לא היתה חובה כזו וכי היה בסמכותה של המשטרה לאשר ליווי משטרתי לתוכניות קבוצת "נאמני הר הבית" ביום אחר, אם היה יסוד סביר להניח, שקיום תכניות "נאמני הר־הבית" דווקא מגביר את המתרחשות במקום, ביום זה ועלולות להביא להפרות סדר חמורות.

לדעת הוועדה, על המשטרה לשקול הגבלת ארועים בהר־הבית, הכותל המערבי וברחבת העיר העתיקה, שקיימת לגביהם סבירות גבוהה, שיביאו להפרות סדר חמורות.

(ג) מניעת התקהלות בהר־הבית שיש עימה חשש להפרת הסדר

ציבור המתקהלים בהר־הבית ביום 8 באוקטובר 1990 פגע ביעוד של המקום כמקום קדוש. לכאורה נעברה עלידם גם עבירה על החוק, בהפרת הסדר ובתקיפת השוטרים. מלכתחילה נקראו להתקהלות של הפגנה והגנה בגופם על הר־הבית. הפגנות על הר־הבית אסורות, ואילו ההגנה על הר־הבית ושמירת הסדר הציבורי בו מוטלים על מדינת ישראל ואינם בסמכותם של המתקהלים. לדעת הועדה, היתה בידי המשטרה סמכות לסגור את שערי הר־הבית ולמנוע כניסה והתקהלות שמטרתן ותוצאתן, הפרות סדר. מכל מקום יכלה המשטרה למנוע כניסת גורמים החשודים מראש בהפרת הסדר הציבורי, דבר זה נעשה גם בעבר וחזר ונעשה, למשל, ביום שישי ל' בתשרי התשנ"א (19 באוקטובר 1990). אמצעי מניעה זה הוכיח את עצמו.

יתר על כן, גם בעת האירועים בהר־הבית יכלה המשטרה לנקוט בפעולות, שייתכן והיו מונעות התדרדרות המצב בהר־הבית. כאשר גבר החשש להפרת הסדר הציבורי היה על המשטרה להפסיק פעולתו של הרמקול שבאמצעותו הוזמנה ולובתה המהומה.

המשטרה לא חשבה כלל בכיוון זה, בעיקר משום השכנוע הפנימי של המפקדים, כי לאחר שהודיעו למנהיגי הוואקף, כי קבוצת "נאמני הר־הבית" לא תורשה לעלות להר־הבית, יחזור השקט על כנו וההמון שעלה במיוחד להר־הבית, שלא לשם תפילה יתפנה בשקט. מפקדי המשטרה חשבו שגם יום זה ידמה לקודמיו הרבים.

מן העדויות שהיו בפנינו למדנו, כי לאחר שהמהומות היו בשיאן ניסו לשתק את הרמקול על־ידי יריות לעברו ולא הצליחו בכך. לדעת הועדה, המשטרה היתה צריכה גם בעבר לפתור את הבעיה הטכנית – שהוכחה באירוע זה כהכרחי – של אפשרות הפסקת פעולתו של הרמקול, כשנשמעות ממנו צעקות הסתה והדחה. לדעת הועדה יש לעשות מיד כל שדרוש על־מנת שניתן יהיה למנוע בעתיד שימוש ברמקול להסתה, התססה והמרדה.

ייתכן שלו פעלה המשטרה כעולה מן האמור לעיל, היו משמיעים כלפיה ביקורת, בעיקר בקרב הציבור המוסלמי וגורמים העויינים את מדינת ישראל, ואולי גם על ידי מדינות ידידותיות אשר מדקדקות עמה כחוט השערה. מוטב להתייצב נגד ביקורת כזו מאשר להגיע לתוצאות העצובות והקשות של יום האירועים בהר־הבית, אף שהאשמה העיקרית והאחריות לכך רובצת על המוני המתפרעים ועל מסיתיהם, שניצלו את המקום המקודש להתפרעות.

(ד) איסור קיום הפגנות באיזור העיר העתיקה

האינטרס הלאומי של מדינת ישראל; המתח המתמיד בעיר העתיקה, שחיים בה זה בצד זה בני אדם בני עדות שונות; המעמד המיוחד של חלק זה של ירושלים, שיש בו אתרים קדושים של שלוש הדתות, ומעל לכל, אזורי הרה"בית והכותל המערבי – מרכזיותם ומשמעותם – כל אלה מחייבים מחשבה חדשה, לקביעת כללים לגבי המותר והאסור בכל הנוגע להתקהלויות והפגנות באיזור רגיש זה.

הוועדה סבורה, שעל הרשויות המוסמכות להפעיל שיקול דעתם בזהירות מירבית ולהיות ערות לכך, כי הפגנות והתקהלויות בעיר העתיקה עלולות להביא להפרות סדר. לדעת הוועדה, במצב הקיים יש בכל אירוע מעין זה משום וודאות קרובה שיגרמו הפרות סדר.

הוועדה מציעה למנוע הפגנות והתקהלויות לשם הפגנה באיזור הרה"בית, הכותל המערבי ורחבי העיר העתיקה.

יש לשמור ולקיים את חופש הפולחן לבני כל הדתות באתרים המקודשים להם. אירועים ממלכתיים רישמיים של המדינה יוכלו להתקיים באזור הכותל המערבי.

(ה) שימוש באמצעים טכנולוגיים

השימוש בירי באש בהרה"בית, בנסיבות שהיו קיימות ב־8 באוקטובר 1990, הוצדק בנסיבות שתוארו על ידי הוועדה בדין־וחשבון זה. ברור לוועדה – וזו גם מדיניותה של המשטרה – שהשימוש באש חיה הוא אמצעי אחרון, ומותר להשתמש בו רק כאשר נשקפת סכנה לחיי השוטרים. הכרחי לפתח אמצעים טכנולוגיים אחרים, שיעילותם תעלה על שימוש בגז וכדורי גומי. דיונים בעבר בנושא זה לא הביאו לתוצאות ממשיות. הוועדה לא דנה בפתרונות אלטרנטיביים, אף שהוגשו לה תזכיר וחומר בנדון, אך היא מצביעה על הצורך המיידי לפתח אלטרנטיבות לירי באש חיה. בפני הוועדה הועלו – גם על־ידי המשטרה – אפשרויות שונות, אך מטעמים מובנים אין הוועדה מפרטת אותם בדין־וחשבון זה. הוועדה ממליצה להקים מיד צוות טכנולוגי־בטחוני שיבחן אופציות אפשריות לפתרון בעיית שמירת הרה"בית והכותל המערבי. ועדת השרים המיוחדת תהיה האחראית לסכם ולהחליט בנושא זה בהקדם האפשרי.

7. הכוונה, מעקב ובקרה על־ידי שר המשטרה

(א) שר המשטרה מופקד על המשטרה ונושא בין השאר, באחריות מיניסטריאלית לפעולות המשטרה. הוועדה מודעת לדין הקיים ולסמכויותיו המיוחדות של מפכ"ל המשטרה ולמעמדו המיוחד בחוק. אך בעוד שמקובל על הכל, שאין מקום להתערבות שר המשטרה בהליכי חקירה פלילית, הוועדה סבורה

שלנושא שמירת הסדר הציבורי, שהוא כיום בסדר עדיפות ממלכתי, דרושה מעורבותו הפעילה של השר, כדי שיוכל לעמוד בקיום אחריותו המיניסטריאלית. במבנהו הנוכחי של משרד המשטרה אין, ככל הידוע לנו, כלים נדרשים לכך. לדעת הוועדה יש צורך דחוף בכינון כלים אלה. השיבות של הנושא, רגישותו והשלכותיו מחייבים זאת. לדעת הוועדה אין די בכך, שהשר יקבל דיווח מהמפכ"ל; בהתייעצויות בין השר והמפכ"ל; בביקור ביחידות וכדומה. לדעתנו, יש צורך בפיתוח עבודת מטה מיוחדת לצורך תפקודו של שר המשטרה על ידי יחידה קטנה ואיכותית שתעמוד לרשותו כדי שהשר יוכל להתוות מדיניות, לבחון אלטרנטיבות, לקיים בקרה משלו על הצעות המוגשות לו, לקיים תיאומים ברמה המיניסטריאלית, לנתח דיווחים ולפתח מעקב על קיום הנחיותיו המיניסטריאליות.

(ב) הוועדה סבורה כי יש להקים יחידת מטה ליד שר המשטרה, לניתוחי מדיניות ועבודת מטה, שתסייע לו בגיבוש מדיניותו, בחינת אלטרנטיבות, ניתוח דיווחים, הכנת ניירות עמדה, קיום מעקב ובקרה, בתחומי אחריותו המיניסטריאלית.

לדעתנו נדרשת מעורבותו של שר המשטרה בנושא שמירת הסדר הציבורי, תוך תשומת לב מיוחדת לעיר העתיקה בירושלים ולמקומות הקדושים שבה.

פרק שלישי

הר הבית בראייה משפטית, היסטורית ומדינית

1. המצב המשפטי

בעקבות מלחמת ששת הימים, הוחלה הריבונות של מדינת ישראל על חלקה המזרחי של העיר ירושלים, ובכללה העיר העתיקה בה מצוי הר הבית. החלת הריבונות נעשתה בחוק של הכנסת. פקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח – 1948 תוקנה והוסף בה סעיף 11 הקובע לאמור:

"המשפט, השיפוט והמנהל של המדינה יחולו בכל שטח של ארץ ישראל שהמשלה קבעה בצו" (ס"ח תשכ"ו עמ' 74).

ממשלת ישראל הוציאה, מכוח הוראה מסמיכה זו, צו סדרי השלטון והמשפט (מס' 1) התשכ"ז-1967, ובו נקבע כי השטח של ארץ ישראל המתואר בתוספת לצו הינו "שטח שבו חלים המשפט, השיפוט והמנהל של המדינה".

השטח האמור כולל בחובו את העיר העתיקה והר הבית המצוי בה, (ק"ת תשכ"ז, עמ' 2690).

חוק השמירה על המקומות הקדושים, התשכ"ז-1967 (עמ' 75), קבע בסעיף 1 שבו:

"המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת מפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם או לרגשותיהם כלפי אותם המקומות".

הווה אומר, בחקיקה הובטח **חופש הגישה** לבני הדתות השונות אל המקומות המקודשים להם. סעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים, התשכ"ז-1967 מופיע כלשונו, מפאת חשיבותו הרבה, גם בחוק יסוד: ירושלים בירת ישראל, שנחקק בשנת תש"מ.

2. היהודים והרֵהבית

(א) זיקת העם היהודי אל הרֵהבית

הר הבית מקודש לישראל מדור דור. גם כאשר נעקר העם מארצו נשמרה זיקתו בכל גלויותיו, לאתר מקודש זה. לאורך כל הדורות קוננו על חורבנו ואף פקדו את שערינו ואת הכותל המערבי של ההר.

בעקבות הכיבוש הירדני והריסתו של הרובע היהודי בעיר העתיקה, במלחמת השחרור (1948), ניתק העם מאתר זה. ממשלת ירדן לא מילאה אחר התחייבותה על פי סימן 8 להסכם שביתת הנשק בין ישראל לירדן משנת 1948 לאפשר גישה חופשית למתפללים היהודים לכותל המערבי.

לאחר מלחמת ששת־הימים ועם איחודה של ירושלים פוקדים המוני בית ישראל את הכותל המערבי של הרֵהבית לשם תפילה.

(ב) איסור הכניסה בימנו ליהודים להרֵהבית – על פי ההלכה

קדושתו של הר הבית, שעליו עמדו בית המקדש הראשון ובית המקדש השני, העדר בהירות לגבי אזורים מותרים או אסורים בו לביקור, על פי ההלכה – מצאו ביטויים בפסיקה הלכתית מקיפה, במהלך הדורות.

המאפיין את גישתם של חכמי ישראל בנושא זה: המקום בקדושתו עומד, וקיים איסור כניסה אליו.

ובימינו: הרב הראשי הראשון לארץ־ישראל, בדור התחייה, הרב א' י' הכהן קוק זצ"ל קבע, כי קיימת "נצחיות הקדושה של המקום הזה קדושת עולמים" והכניסה אליו היא איסור חמור של חיוב כרת. (ראה "משפט כהן" ע' קפ"ב).

בחודש אלול תשכ"ז (1967) חזרו וקבעו הרבנים הראשיים לישראל, הרבנים איסר יהודה אונטרמן ויצחק ניסים זצ"ל – ועימם רבני ישראל, אבות בתי דין וגדולי הפוסקים שבדור ש"מדורי דורות אנו מוזהרים ונמנעים להכנס לכל שטח הרֵהבית כולו"

(ראה "הודעה ואזהרה" במדור ה"נספחים" שבסוף הדו"ח).

(ג) סיכום

יהודים שומרי מצוות ונאמני ההלכה נמנעים מלעלות אל הר הבית. תפילתם של המוני בית־ישראל מתקיימת ליד הכותל המערבי של הר הבית.

יהודים רבים, שאינם דבקים באורח חייהם במצוות ההלכה, עולים גם בימנו להרֵהבית, כדרך מבקרים. זכות הגישה אליו מעוגנת בחוקי המדינה ובפסיקות בג"ץ.

3. המוסלמים והר הבית

מאז הכיבוש הערבי של ירושלים בשנת 638 (למעט תקופת הכיבוש הצלבנית 1099 – 1187) משמש הר הבית מרכז מוסלמי דתי. בתקופות שונות נבנו בו מבנים ומתקנים רבים ומתקיימות בו תפילות של מוסלמים. המקום קדוש גם לבני הדת המוסלמים, כדברי השופט קיסטר בבג"ץ 223/67, שבתאי בן-דב נ. שר הדתות (פסקי דין כ"ב (1) עמ' 440 בעמ' 448):

"לית מאן דפליג כי הר הבית הוא מקום קדוש לעם ישראל מאז ומקדם... שם מקום המקדש קודש הקודשים, אבל אין להתעלם מכך כי מאז צמיחת האיסלאם לפני למעלה מ־1300 שנה רואים המוסלמים את הר הבית או חלקים ממנו כמקומות מקודשים גם להם".

ואכן הר הבית משמש מקום התכנסות לתפילה של המוסלמים ועליו הוקמו בין השאר גם מסגדי אל־אקצה וכיפת הסלע וכן כמה אתרים אחרים, המשמשים מקום פולחנם.

4. מדיניות ממשלת ישראל

מתוך רגישות מיוחדת למקום קדוש זה, הודיע ראש ממשלת ישראל, לוי אשכול ז"ל, עוד ביום 27 ביוני 1967 לראשי העדות הדתיות כדברים הבאים:

"לשמחה רבה לי לבשר לכם כי כל המקומות הקדושים בירושלים פתוחים לבני כל דת. כל אחד חופשי לבקר ולהתפלל במקומות הקדושים לדתו ללא הפליה.

ממשלת ישראל קבעה לה בעיקרון שמדיניותה לשמור על המקומות הקדושים בטהרתם להבטיח את אופיים הדתי והאוניברסאלי ולהבטיח זכות הגישה החופשית אליהם ..."

ראש הממשלה לוי אשכול ז"ל הדגיש בפני ראשי הדתות כי ממשלת ישראל מתכוונת להפקיד את ניהולם הפנימי של המקומות הקדושים ואת סידוריהם בידי המנהיגים הדתיים של כל אחת מן הדתות.

ואכן, הניהול הפנימי של המקומות הקדושים למוסלמים בהר הבית נמצא, גם היום, בידי הנהלת הוואקף. ממשלת ישראל לא שינתה מדיניותה, כפי שהצהיר עליה ראש הממשלה לוי אשכול המנוח, מאז ועד היום. מצב זה תואם גם את האמור בדבר המלך במועצה על ארץ ישראל (המקומות הקדושים) מ־1924, העומד בתקפו במדינת ישראל עד היום.

יש להדגיש כי ממשלת ישראל שמרה מכל משמר על המקומות הקדושים לבני

כל הדתות, שנשארו מאז שנת 1967 פתוחים לכל. ממשלת המנדט הבטיחה את שמירת הסטאטוס־קוו במקומות הקדושים כפי שנצטווה על כך בכתב המנדט, והוציאה עניינים הקשורים בסוגיה זו מהתדיינות בבתי המשפט. כך נוהגת גם ממשלת ישראל. יחד עם זאת יצויין, כי עוד בימי שלטון המנדט הבריטי וכן בימי הכיבוש הירדני היתה מוטלת **האחריות לבטחון הרה"בית** על השלטונות האזרחיים ולצורך יישומה המשיכו להחזיק ולקיים את נקודת המשטרה המקומית בחצר הרה"בית. הוזה אומר: שמירת הסדר הציבורי – "PUBLIC ORDER AND DECORUM" – (ראה סעיף 13 לכתב המנדט) – הינו מעניינה של המדינה, ולשם כך מוסמכות רשויות המדינה לפעול, ובכללם בתי המשפט. ממשלת ישראל, שהיא הסמכות הריבונית על הר הבית מאז יוני 1967, אחראית איפוא, לבטחון המקום, הן על־פי האמור בחוק השמירה על המקומות הקדושים שהוזכר לעיל והן מכוח סמכויותיה הכלליות לקיים את שלטון החוק במדינה.

5. האחריות על הבטחון בהרה"בית – עמדת הוואקף

יש להדגיש כי אף רשויות הוואקף לא ראו עצמן אחראיות על ענייני בטחון. הדבר צויין במפורש בדו"ח "ועדת החקירה" הערבית שהוקמה בעקבות הצתת מסגד אל־אקצה בשנת 1969 (ואשר עליו היו חתומים אנוואר אל חטיב, אנוואר נוסייבה ובעיד אלא אלדין – שלושה שרים לשעבר בממלכת ירדן), ושם נאמרו הדברים הבאים:

"שלטונות הכיבוש בתור שכאלה אינם יכולים להשתמט מאחריותם הבטחונית. באשר לשומרי ההקדשות המוסלמים אין כל סמכות או אופי בטחוניים. השימוש במילה "שומר", במובנו הבטחוני בקשר לשומרי הוואקף הינו שימוש מוטעה ואין ביניהם כוזה שניתן לומר עליו שהוא ממלא תפקיד שומר במובן הבטחוני המקובל".

עניינו הרואות: אליבא דכולי עלמא האחריות על הבטחון ושמירת הסדר הציבורי בהרה"בית מוטלת על ממשלת ישראל.

6. חלות החוק הפלילי על מקומות קדושים

זה לא מכבר פסק בית המשפט העליון בבג"ץ 267/88, רשת כוללי האידרא, עמותה, ואח' נ. בית המשפט לעניינים מקומיים ומדינת ישראל (פסקי דין, כרך מ"ג (3) 728), כי החוק הפלילי בכללותו חל על "מקומות קדושים" כמשמעותם בסימן 2 לדבר המלך במועצה משנת 1924, ומובן שהר הבית בכלל זה.

היועץ המשפטי לממשלה אף הגיש מסמך הנחיות לאכיפת חוקי התכנון והבניה וחוק העתיקות בשטח הר הבית, במסגרת הדיון בבג"ץ 193/68 נאמני הר הבית ואח' נ. מפקד משטרת ירושלים ואח' (לא פורסם). רשויות המדינה נהגו אמנם זהירות בכל הנוגע לאכיפת החוק בשטח הר הבית בשל הרגישויות הרבות הנובעות מהיותו קדוש ליותר מבני דת אחת, ומתוך רצון למנוע התלקחות על רקע דתי.

7. חופש הפולחן – נראי הפסיקה

שאלת **חופש הפולחן** של יהודים על הר הבית, במובחן **מזכות הגישה** של יהודים למקום קדוש זה, נבחנה במספר ניכר של פסקי דין של בית המשפט העליון.

בפסקי דין אלה הועמדו לביקורת שיקוליה של משטרת ישראל – שפעלה לפי ההנחיה המדינית של הממשלה – בסרבה להתיר עריכת תפילות של יהודים על הר הבית ובסמוך לו, אשר יש בהן משום הפגנה.

רובן ככולן של העתירות, אשר הוגשו לבית המשפט העליון בשאלה האמורה, נידחו על ידי בית המשפט, אשר גילה רגישות מיוחדת להלוך הרוחות האופף את הר הבית. בפסקי דין אלה נאמרו דברים רבי חשיבות לעניינינו.

פסק הדין המרכזי בסוגיה זו הוא בג"ץ 222/86, חוגים לאומיים ואח' נ. שר המשטרה (פסקי דין כד (2) 141). בפסק דין זה אשר ניתן בהרכב של חמישה שופטי בית המשפט העליון, נדחתה עתירתם של העותרים לחייב את שר המשטרה לספק שמירה נאותה כדי למנוע הפרעות לתפילת יהודים על הר הבית. השופטים לא היו מאוחדים בדעתם באשר לבסיס המשפטי לדחיית העתירה. אולם כולם הביעו דברים מפורשים על הרגישות המיוחדת שיש לנהוג בענין הר הבית. מ"מ הנשיא, השופט משה זילברג פסק (שם, בעמ' 159):

"לא הקלתי ראש בעתירת העותרים, ומעולם לא זלזלתי בה. חשיבותה בשבילנו מרובה, ודווקא משום כך יש לדון בה בדחילו ורחימו: בכובד ראש, בעיניים פקוחות ובראיית הנולד. נשוא העתירה הוא הר הבית מקום המקדש, שכיית החמדה של ירושלים, ועל ירושלים נאמר (ב"מ ל', ע"ב): 'לא חרבה ירושלים, אלא שדנו בה דין תורה!'"

פרושו של דבר, וכך יש להבין, לדעתי, את ההסבר התלמודי שם: "ישנם ערכים כל-כך נעלים על הכל ודוחים את הכל, עד ששיקולי גמישות ופראגמטיות של 'הלפנים משורת הדין', או 'לפנים משורת החוק', עדיפים לגביהם מן הקו הנוקשה, הבלתי גמיש, של הדין או החוק. במצבנו הנוכחי, יש לנו הרבה ללמוד ממאמר נפלא, ורב משמעות היסטורית זו, וד"ל."

ולבסוף, דבריו של השופט ויתקון באותו פסק דין (עמ' 168):

"המצב הוא מיוחד במינו וספק בלבי אם יש לו אח ורע בתולדות ארצנו או בעולם כולו. המצב רגיש והרה סכנות על רקע בין עדתי, והמקום מועד לפורענות".

והדברים הם כמעט דברי נבואה הראויים להדגשה חוזרת בימינו.

8. סוף דבר

- (א) הרי"הבית נמצא בריבונות מדינת ישראל, לפיכך חלים עליו כל חוקי המדינה.
- (ב) הניהול הפנימי של ענייני הרי"הבית, לרבות המסגדים שעליו, מסור בידי רשויות הוואקף המוסלמי.
- (ג) ממשלת ישראל נהגה עד היום באיפוק ובזהירות מירביים בכל הנוגע להפעלת סמכותה הריבונית בהרי"הבית, ואף הותירה בידי רשויות הוואקף חופש פעולה ניכר לצורך ניהול העניינים הפנימיים של המקום.
- (ד) לדעת הכל האחריות לבטחון הרי"הבית, למניעת פגיעה בו ולשמירת זכות הגישה החופשית אליו, מסורה בידי ממשלת ישראל.

פרק רביעי

סקירת פקודות והערכות משטרת ישראל

1. כללי

בראשית שנת 1990 קבע צוות בדיקה שמונה על ידי ניצב יעקב טרנר, אשר כיהן באותה עת כמפקד מחוז המרכז במשטרת ישראל, מסקנות והמלצות לגבי ההערכות הנדרשת על ידי המשטרה בגזרת מרחב ירושלים. פתרונות צוות הבדיקה גובשו בתוכנית אופרטיבית שכונתה "מחשבה תחילה". (להמלצות צוות הבדיקה, קדמה פקודת מבצע "מחשבה תחילה" לתגבור המערך בירושלים שהוצאה על ידי מטה מרחב ירושלים/אג"ם ביום 26 בפברואר 1988).

על מנת למנוע פגיעה בסודיות התוכנית "מחשבה תחילה" נמנע מלפרט בדין וחשבון הוועדה את סדר הכוחות שנקבע בהמלצות הצוות ונסתפק בציון העקרונות שנקבעו. יחד עם זאת, מן הראוי להדגיש כי סדר הכוחות שנקבע בתוכנית "מחשבה תחילה" יסודו ב"היערכות מחודשת המבוססת על כוחות אורגניים של המרחב (כולל מג"ב) ועל כוחות מקצועיים המתאימים לביצוע המשימות (כולל עתודה)" (ההדגשה במקור). עיקרי התוכנית קבעו כי יש להטיל את האחריות על גיזרת "מחשבה תחילה" על מפקדת מג"ב ירושלים, כמפקדה משימתית מלאה, בכפיפות לפיקוד מרחב ירושלים, וכן נקבע כי יש לתת אפשרות וסמכות למפקדה החדשה לפעול ביוזמה עצמית. הצוות קבע תוספת סד"כ אורגני לכוחות ולמשימות על פי ההיערכות המחודשת. תוכנית "מחשבה תחילה" קבעה גם "הקמת כוח עבודה חזק אשר יאפשר יכולת תגובה מהירה ויעילה להפרות סדר גדולות ויכולת ריכוז מאמץ".

עוד יצויין כי מערך "מחשבה תחילה" קבע במפורש ש"כל מפקד גיזרה נושא באחריות מלאה בכל נושאי הפרות הסדר, השלטת הסדר הציבורי וכיו"ב (ע' 6 סעיף 4). פלוגה ג' של מג"ב נקבעה כאחראית לגזרה ד' (אזור העיר העתיקה בתוך החומות). כאחד ממאפייני הגזרה צויינה במפורש האפשרות של הפרות סדר ופעילות הסתה בתחום הרזהבית (סעיפים 5 (ג) ו-10 (ד) ע' 10). יתר על כן, היערכות "מחשבה תחילה" הביאה בחשבון את הצורך בתגבור נוסף ועיבוי בכוחות נוספים מידי פעם בארועים מיוחדים.

בין האירועים שנמנו במפורש כמיוחדים מצאנו את "ברכת כהנים" ופעילות "נאמני הרה"בית" (סעיף 15 ע' 16).
סעיף מיוחד הוקדש בפרק המודיעין בתוכנית "מחשבה תחילה" להרה"בית. מחמת חשיבותו נביא קטע זה במלואו.

"הרה"בית:-

- א. מאז 1967 הפך הרה"בית למוקד הטומן בחובו פוטנציאל אדיר של רגישות, רגשות ואלמנות מצד הערבים והיהודים כאחד אשר לא באו לידי מיצוי במהלך ההתקוממות עד כה.
- ב. בדיקה מפורטת של ארועי הפרות הסדר שהיו במקום בשנים 1988/9, מראה כי מרביתן היו במהלך שנת 1988 ובעיקר בחודשים ינואר עד מאי 1988 בהם נעשו נסיונות מכוונים למקד הסתה והלהטת יצרים בהרה"בית.
- ג. מבחינה סטטיסטית רק חלק מהפרות הסדר נשא אופי איסלאמי דתי ורובן היו על רקע לאומני אש"פ, מתוכנן ומכוון על ידי גורמי אש"פ, על רקע ימי איזכור וגם בימי שישי ובחגי האיסלאם תוך הנפת דגלי אש"פ, כרזות, תמונות של אישי אש"פ, סיסמאות לאומניות וכדומה.
- ד. להערכתנו, השקט היחסי באזור הרה"בית נובע מהיערכות משטרית מאסיבית בימים מועדים ובאופן שוטף (יחסית לתקופה שקדמה ל"התקוממות") ומאיוון עדין ביחסים השורר במשולש הישראלי, ירדני/סעודי איסלאמי ופלסטינאי המתקיים כחריג בהרה"בית (סעיף 10 בע' 36).

הצוות שגיבש את הארגון מחדש של סד"כ ירושלים בתוכנית "מחשבה תחילה" קבע אמצעים נוספים להתמודדות עם הבעיה המיוחדת לעיר הבירה ירושלים, אשר אין המקום לפרטם בדין וחשבון זה. כפי שהעיד בפנינו מפכ"ל המשטרה, רב ניצב יעקב טרנר, ובהתאם למסמך שהוגש על ידו לוועדה ביום 16 באוקטובר 1990 "היערכות המשטרה בירושלים", אומצו והופעלו על ידו עיקרי תוכנית "מחשבה תחילה". בנושא זה העיד בפנינו גם ראש הצוות, ניצב אסף חפץ – ראש אג"מ במשטרת ישראל.

2. פקודות המשטרה לגבי השמירה על הרה"בית

(א) פקודות מרחב ירושלים

בחודש יולי 1983 הוציא מרחב ירושלים פקודת אבטחה ונוהלים לגבי אזור הרה"בית. הפקודה כוללת תיאור תפקידי מפקד יחידת הרה"בית והוראות קבע לשוטרים הנמצאים בכל אחת מהנקודות בהרה"בית.
כמו כן נקבע בפקודה נוהל לאזעקת כוח מג"ב הנמצא בכוננות באזור (נוהל מס'

8) לתיגבור הריהבית בעת אירוע. יצויין כי הפקודה מתייחסת לאזעקות מג"ב הנמצא בנקודת המחכמה. הפקודה קובעת כי מפקד יחידת הריהבית או סגנוֹזכּן מפקד המשמרת־מוסמכים להזעיק כוח מג"ב מהמחכמה בעת הצורך. "במידה והנסיבות מאפשרות, יש לבקש ולקבל אישור מפקד המרחב או קצין אג"מ" (הערה בסיפא לסעיף 7 לנוהל). בין משימות כוח התיגבור נקבעה גם הרחקת מתקהלים או פיזור מתפרעים. כמו כן, מחייב הנוהל דיווח למוקד המרחב בכל מקרה של אזעקת כוח או הפעלת כוח מג"ב מחכמה. הוראות הקבע ליחידת הריהבית קובעות גם נוהל מפורט לפינוי הריהבית במקרה של המון מתפרע בשטח הריהבית (סע' 10 להוראה). החל ביום 1 באוגוסט 1990 כפופה יחידת הריהבית לתחנת המשטרה בעיר העתיקה ומפקד המשטרה בעיר העתיקה (תנ"צ אבי פדר) הינו מפקדו של מפקד יחידת הריהבית (רפ"ק עורא ציון). ביום 17 ביולי 1984 הוצאה ע"י המטה הארצי/אג"מ/מס"מ "פקודת מסגרת" (פקודת אבטחה ונהלים בהריהבית). לא הובאה לתשומת ליבנו פקודה מפורטת שהוצאה על ידי המחוז הדרומי/מרחב ירושלים, בעקבות פקודת המסגרת, שתעדכן את הפקודה ונהלים שהוצאו בתודש יולי 1983 ולא עודכנו עד עצם היום הזה. גם ההיערכות המחודשת במסגרת תוכנית "מחשבה תחילה", שהביאה לשינויים נוספים בפעילות הכוחות, לא מצאה את ביטויה בעדכון "פקודת המסגרת".

(ב) פקודת האבטחה של משמר הגבול

בחודש יוני 1989 הוצאה פקודת אבטחה לפלוגה ג' של משמר הגבול הממונה על אבטחת הריהבית. בפקודה נקבעו תחומי האחריות של משטרת ישראל מרחב ירושלים, ותחומי האחריות של פלוגת העיר העתיקה (פלוגה ג') של משמר הגבול הפועלת באזור הריהבית.

הפקודה מתארת מצבים שונים כגון: שיגרה, התראה, אירוע ותקרית, וקובעת כוחות ומשימות לכל אפשרות. כמו כן, נקבע נוהל חבירה עם כוחות תיגבור בעת אירוע בהריהבית. מפקודה זו עולה כי האחריות לשמירת הסדר והבטחון בהריהבית ואבטחת הגישה לתנועת מבקרים, תיירים ואזרחים, וכן האחריות למניעת התקהלויות לא חוקיות בתחומי הריהבית – מוטלת על יחידת מג"ב.

3. הפקודות שהוציאה משטרת ישראל לקראת האירועים ביום 8 באוקטובר 1990

(א) פקודת המטה הארצי

ביום 21 באוגוסט 1990 הוצאה על ידי משטרת ישראל המטה הארצי/אגף מבצעים "פקודת מבצע חגים תשנ"א" (צח/04-30147) שהופצה בין השאר למחוז הדרום, ולמרחב ירושלים. מטרת הפקודה כפי שהוגדרה היתה אבטחת הסדר הציבורי, ובמיוחד הודגשה אבטחת המתפללים באתרים השונים בימי החג.

בהערכת המודיעין שצורפה לפקודה בנספח א' הודגשה העובדה:

"חגי ישראל מהווים מועדים מועדפים ע"י ארגוני המחבלים והתארגנויות פנים לביצוע פיגועים המכוונים לגרימת נפגעים רבים והשגת אפקט מרשים, מתוך הנחה כי במועדים אלה קיימת אפשרות נוחה לפגיעה בריכוזי אוכלוסיה במקומות ותאריכים מוגדרים וידועים".

הפקודה המפורטת כוללת התייחסות מיוחדת להריהבת ולמתפללים הרבים הצפויים בכותל המערבי בתקופה זו.

"במזרח ירושלים בכלל ובאזור הריהבת כפרט קיימת בתקופת החגים רגישות מיוחדת כתוצאה מריכוזי מתפללים, חוגגים ועולי רגל. להערכתנו, קיימת סבירות גבוהה לביצוע פיגועים בירושלים במגוון מאפיינים".

הפקודה האמורה קבעה הקצאת כוחות תיגבור למרחב ירושלים, כולל כוחות תיגבור מצה"ל.

(ב) פקודת מטה המחוז הדרומי

בעקבות "פקודת מבצע חגים תשנ"א" – של המטה הארצי – הוציא מטה המחוז הדרומי, ביום 29 באוגוסט 1990 פקודת מבצע "היערכות המחוז הדרומי לחגי ראש השנה – סוכות תשנ"א" (צא/01-1820). אין בפקודת המבצע שהוציא המחוז כל התייחסות מיוחדת לאזור הריהבת והכותל המערבי, מלבד איזכור "רחבת הכותל" ברכת הכהנים" כאירוע מרכזי צפוי בירושלים (נספח א' ל"נספח חבלה" סעיף 5 (3)) לצורך הצמדת חבלנים לאירוע מרכזי זה. פקודה זו הופצה לפעולה למרחב ירושלים.

(ג) פקודת מטה מרחב ירושלים

בחודש אוגוסט 1990 הוציא מטה מרחב ירושלים "פקודת היערכות מרחב ירושלים בחגים תשנ"א" (שמ/01(1)-2379). במסגרת מטרות פקודת המבצע צוינו מספר אתרים בדגשים מיוחדים, כגון אתרי נופש ביערות באזור בית שמש, ואילו הגברת השמירה על אזור הריהבת והכותל המערבי לא צוינו כמטרות מיוחדות. בסעיף 4(ג), הדן במערך האבטחה, פירטה הפקודה ביצוע סיורים רגליים וממונעים לאבטחת המתפללים המגיעים לכותל בצירים מכיוון שער שכם, שער יפו, כביש העופל ושער ציון.

כן קבעה פקודת המבצע של המרחב כי מוקד המרחב ישמש כמרכז דיווח לאירועי המרחב (סעיף 7(א)) וכי חפ"ק של"ג ישמש כמרכז דיווח לאירועי "מחשבה תחילה" (סעיף 7(ב)). נספח ט' לפקודת המבצע עוסק בתחנת העיר העתיקה. בנספח ט'

נמנו מספר אירועים – שאינם כוללים את חג הסוכות שלגביו אמורה היתה לצאת פקודה בנפרד (ראה נספחים כ"א וכ"ב להלן). בטבלת האירועים לחגים (נספח י"ג ע' 48), צויין ליד התאריך 8 באוקטובר 1990 כי בכותל המערבי יתקיים האירוע של "ברכת כהנים". בין השעות 07.00 עד 16.00 צפויה "תנועה מוגברת של מתפללים ומבקרים בכותל". כמו כן, צויין כי באותו יום יתקיימו "אירועי נאמני הרה"בית" בהשתתפות חברי התנועה לעליה להרה"בית ואירועים בעיר העתיקה (לא סגור). בנספח י"ד לפקודת המבצע של מחוז ירושלים פורטה היערכות הכוחות ל"אירוע של ברכת כהנים" בכותל המערבי, שימנו 154 איש (כולל כוחות תיגבור). לצורך אבטחת אירועי "נאמני הרה"בית" בתוך ומחוץ לחומות הוקצה כוח של 21 איש נוספים.

בנספח כ"א לפקודת המבצע של מרחב ירושלים נקבעו הפקודות לאירוע "ברכת הכהנים" ביום 8 באוקטובר 1990. האחריות המשימתית של כוח אבטחת אמת הוטלה על מג"ב ירושלים. כמו כן נקבע כי מפקד האירוע ייקבע על ידי מפקד תחנת העיר העתיקה. כן נקבע, כי מפקד כוח האבטחה יהיה קצין מג"ב ירושלים. הפקודה קובעת במפורש כי "במהלך האירוע ידווח כל אירוע חריג למוקד/פיקוד" (סעיף 5).

אשר לאירוע של "נאמני הרה"בית", שהיה אמור להתקיים באותו יום שבו התקיימה "ברכת הכהנים" בכותל המערבי, קבעה פקודת המבצע של מרחב ירושלים, בנספח מיוחד (נספח כ"ב) אילו הם האירועים שיוותרו ואילו אירועים אסרה משטרת ישראל, וזאת על מנת למנוע "הפרות שלום חמורות בשטח האירוע או בפריפריה ומטבע הדברים יש סבירות גבוהה שכל האירועים או מרביתם יבוטלו על ידנו" (סעיף 6 לנספח כ"ב מיום 13 בספטמבר 1990).

(ד) פקודת משמר הגבול – מרחב ירושלים

ביום 16 בספטמבר 1990 הוציאה מפקדת משמר הגבול (מג"ב) מרחב ירושלים פקודת "היערכות מג"ב י"ם לחגי תשנ"א: א: רה"ש, כיפור, סוכות שמחת תורה". הפקודה הופצה בקרב כל הנוגעים בדבר, כולל לקצין האג"מ של משטרת מרחב ירושלים. אחת המשימות הצפויות שצויינה במפורש בפקודה (סעיף 3 (ד)) הינה אבטחת גזרה ד' (אזור העיר העתיקה).

במפורש צויין בפקודה כי "לכל אורך ימי החגים תעבה הפלוגה את מערך הבט"ש בכותל בדגש על ימי תפילה המוניים (יש לתכנן עיבוי מערך בגב הכותל)" (ההדגשות משלנו). כמו כן קובעת הפקודה כי כל הדיווחים יועברו למרד"ם מג"ב י"ם, על פי הנוהל הקיים וכי יש לדווח על כל אירוע חריג (סעיף 13 (ב)).

בנספח ו' לפקודה מצאנו "טבלת כוחות ומשימות לחג הסוכות". בסעיף 22 לפקודה נקבע במפורש כי בנוסף ל-5 שוטרים – לכל משמרת שישמשו כ"מזקפי הרה"בית" (ס"ה 15 שוטרים) יוקצה כחלק מהכוח לאבטחת רחבת הכותל כוח מיוחד שיהיה ממוקם על הרה"בית "בגב הכותל" בערב חג הסוכות וכן ביום 8 באוקטובר 1990

באירוע של "ברכת כהנים".
עינינו הרואות, פקודת המבצע לחגים בראשית שנת תשנ"א שהוציא משמר הגבול
מפקדת מרחב ירושלים קבעה מפורשות אבטחת רחבת הכותל, ע"י עיבוי מערך
- לפי הצורך - בגב הכותל.

4. המידע שהיה קיים לפני האירועים בהר"הבית והדיונים בימים שקדמו לאירועים

בפרק זה של סקירת מסכת הדברים נקטנו בלשון המגלה טפח ומכסה טפחיים.
כל זאת מהטעם שחלק מהמידע ודרכי איסופו אינם צריכים להיות נחלת הרבים.

(א) ידיעות רקע מוקדמות

ביום 24 באוגוסט 1990 הובאה לידיעת הנוגעים בדבר במשטרת ישראל במחוז
הדרומי ובמרחב ירושלים הידיעה הבאה:

- "הנדון: ידיעת סד"צ - אפשרות להתעוררות סניב נושא הר"הבית
1. לאור ההתפתחויות האחרונות במפרץ הפרסי ולאור התבטאויות גורמים שונים
בנושא קרוב הגאולה וכיו"ב, עלולים גורמים קיצוניים להתעורר ולפעול סניב
נושא הר"הבית
2. לכל טיפול שתמצאו לנכון."

(ב) הדיונים בדרג המשטרה ושירותי הבטחון

ביום 23 בספטמבר 1990 נתכנס פורום אצל ראש מחלקת המודיעין במשטרת
ישראל, תנ"צ רפי פלד. בפגישה זו הועלתה האפשרות כי בתקופת החגים (יום כיפור
וסוכות) עלולה הפעילות הערבית בהר"הבית להתדרדר. כמוכך, התקיים דיון
בנושא פעילות "נאמני הר"הבית" בחג הסוכות והצורך למנוע התהלכה להנחת אבן
הפינה לבית המקדש.

סמוך לאחר מכן, ביום 25 לספטמבר 1990 נתכנסה הוועדה לבטחון ירושלים
בלשכת המפכ"ל. בישיבה זו, נמסר כי קיים מידע על אפשרות של מהומות והפרת
הסדר הציבורי בהר"הבית בחג הסוכות, והודגש הצורך בעירנות מיוחדת בשטח
הר"הבית. יו"ר הוועדה - המפכ"ל רב ניצב יעקב טרנר, געדר מהישיבה, ובהעדרו
גיהל את הישיבה מפקד המחוז הדרומי, ניצב רחמים קומפורט.

נושא הר"הבית והאפשרות להפרות סדר בחג הסוכות עקב נסיונות העלייה של
"נאמני הר"הבית" נדון בפגישת עבודה, שנערכה בו ביום, בין תנ"צ אריה ביבי מפקד
מרחב ירושלים והאחראי על שירות הבטחון בירושלים. בפגישה זו נמסרו לתנ"צ
ביבי הערכת מצב על המתרחש בירושלים, פירוט הימים שיש לצפות בהם לפעילות
עוינת וההתרעות שישנן לגבי לחג הסוכות.

(ג) הנחיות ראש הממשלה

ביום 30 בספטמבר 1990 – למחרת יום כיפור – השמיעו בישיבת הממשלה שר המשטרה מר רוני מילוא והמפכ"ל רב ניצב יעקב טרנר סקירה על המצב הבטחוני, ובמיוחד בירושלים. בסיום הסקירה סיכם ראש הממשלה מר יצחק שמיר את מצב הדברים בזה הלשון:

"אני לא צריך להגיד את הסיבות – אבל הבטחון בירושלים הוא חשוב ביותר והמשטרה, בזמנו קיבלה הוראות מיוחדות לדאוג לכך, שבטחונה של ירושלים לא יופר. אמנם בזמנו, ננקטו אמצעים חריגים, לא רגילים, כדי להבטיח את הבטחון בירושלים. זה לא עניין של התייחסות חוקית לרעולי פנים. אנחנו עדים ליותר מדי הפרות סדר ופגיעות בירושלים – ואת המצב הזה צריך להפסיק. אינני רוצה לומר בזה שמישהו לא פעל כהלכה, אבל זה צריך להיות הקו המנחה לגבי ירושלים, יותר מאשר בכל מקום אחר. לא יתכן, שבירושלים המצב יהיה גרוע יותר מאשר ביהודה, שומרון ועזה".

(ד) עתירת קבוצת "נאמני הר"הבית" לבית המשפט הגבוה לצדק

ביום 1 באוקטובר 1990 נתקיים דיון בבית המשפט הגבוה לצדק בעתירה שהגישו "נאמני הר"הבית" לצוות על המשטרה להתיר עריכת טקס הנחת אבן פינה לבניית בית המקדש בסמוך לשער האשפות, ולהקים סוכה ליד שער המוגרבים בהר"הבית (בג"צ 4184/90). הגב' אסנת מנדל, סגן בכיר א' לפרקליט המדינה הגישה ביום 30 בספטמבר 1990 הודעה מטעם פרקליטות המדינה כהתנגדות לעתירה למתן צו על תנאי, להודעה צורף תצהירו של סג"צ נתן קרמרסקי, קצין האג"מ במרחב ירושלים. בתצהיר נאמר בין השאר:

"בידי המשטרה קיים מידע מודיעיני על הפרות סדר צפויות בהר"הבית כתוצאה מכוונת 'נאמני הר"הבית' לקיים העליה המסורתית להר בחול המועד סוכות, בצרוף הכוונות להקמת סוכה על השביל הצר בכניסה לשער המערבים. סוכה המוצבת במקום רגיש זה עלולה לדעת משיב מס' 1 ליצור מוקד נוסף להתפרעויות ולהוות גורם מאיץ להפרות סדר חמורות נוספות, לרבות ידווי אבנים לעבר הסוכה מכיוון הר"הבית. מנסיון העבר עולה כי ידווי אבנים לעבר הסוללה המוגבהת עלול לפגוע בשוגג במתפללים ברחבת הכותל המערבי" (סעיף 4(ד) סיפא בסוף ע' 3).

העתירה הובאה לדיון בפני נשיא בית המשפט העליון השופט מאיר שמגר, המשנה לנשיא, השופט מנחם אלון, וכבוד השופטת שושנה נתניהו. לאחר דיון קצר בו נשמעו הערות השופטים, נאלצו העותרים לחזור בהם מהעתירה. הידיעה על ביטול

העתירה וסירובה של המשטרה להתיר את העלייה להר"הבית לשם הנחת אבן-פינה לבית המקדש לקבוצת "נאמני הר"הבית" פורסמה בהרחבה בכל כלי התקשורת, כולל בעתונים בשפה הערבית היוצאים לאור בירושלים.

(ה) הודעה למנהלי הוואקף

ביום 3 באוקטובר 1990, סמוך לאחר דחיית בקשת "נאמני הר"הבית" נפגשו מפקד המשטרה בהר"הבית רפ"ק עזרא ציון ומפקד המשטרה בעיר העתיקה סנ"צ אבי פדר, עם הנהלת הוואקף והודיעו להם על תוצאות הדיון בבית המשפט העליון. בפגישה זו השתתף גם מנהל מסגד אל-אקצה. קציני המשטרה הדגישו בפני הנהלת הוואקף כי באו להודיע להם על כך, על-אף שבוודאי שמעו וקראו על תוצאות הדיון בבית המשפט העליון – וזאת במטרה להוריד את המתח בהר"הבית.

5. ההכנות בנושא בהר"הבית לקראת 8 באוקטובר 1990

(א) הקריאות בתפילת יום השישי

על אף ההודעות המרגיעות והידיעה הברורה של הנהלת הוואקף כי "נאמני הר"הבית" לא יורשו להקים סוכה סמוך להר"הבית בשער המוגרבים, קרא המואזין בהר"הבית ברמקול לאחר תפילת יום השישי ביום 5 באוקטובר 1990, לכל הצעירים להגיע להר"הבית ביום שני (8 באוקטובר 1990) החל משעות הבוקר המוקדמות. מטרת הכינוס בהר"הבית – כך נאמר – היא למנוע בגופם מהיהודים להניח אבן-פינה על הר"הבית. בנוסף על כך, לאחר תפילת יום השישי נשאו מנהל הר"הבית שייח מחמד חסין, מנהל ההדרכה הדתית בוואקף, עכרמה דברי, ד"ר שלאדה – מרצה באוניברסיטת נג'אח ושייח פתחאללה אל סלואדי נאומים בפני המשתתפים (בין 6,000 ל-8,000 איש). כל הנאומים קראו להמון להגיע ביום שני להר"הבית, הואיל והיהודים מתכוונים להגיע ולהניח אבן-פינה לבית המקדש. הנאומים קראו לנוכחות מלאה על מנת למנוע, אפילו בגופם, כניסת היהודים.

(ב) הכרוז שהופץ

יודגש גם, כי ארגוני המחבלים הפיצו כרוזים שבהם צוינו מספר ימים לפעילות בהר"הבית. כך למשל: בכרוז מס 64 של החמאס, אשר הופץ ביום 26 בספטמבר 1990, נאמר בין השאר:

"11 באוקטובר יום הסלמה מיוחד וצום בשל כניסת 'נאמני הר"הבית' למסגד אל אקצה". ננספח לכרוז 62 של המפקדה הלאומית המאוחדת נאמר: "יום ראשון 7 באוקטובר תהלוכת הפגנה מרכזית שתצא מכנסיית הקבר אל מסגד אל-אקצה לאחר סיום תפילת יום ראשון".

לשד המשכטים
הסמדיה המרכזית

בכרוז זה פורטו ימים נוספים לפעולות מחאה.

(ג) הקריאות הנוספות להתכנסות בהר־הבית

מקורות מודיעין הביאו לידיעת הנוגעים בדבר ידיעות בדבר פעילות צפויה להפרות סדר במסגד אל־אקצה שבירושלים בימים 5-6 באוקטובר 1990. יתר על כן, ביום 7 באוקטובר 1990 בשעה 19.30 קראו רעולי פנים באבו טור לתושבים "להגיע למתרת (8 באוקטובר 1990) להר־הבית בתגובה על כוונת היהודים להגיע להר־הבית". התרעה זו הועברה לידיעת משטרת ישראל, אשר ידעה כבר על הקריאות לאחר התפילה בהר־הבית ביום שישי שקדם. כמו כן, היה ידוע למשטרת ישראל כי החל משעה 03.00 לפנות בוקר צפויים להגיע צעירים להר־הבית.

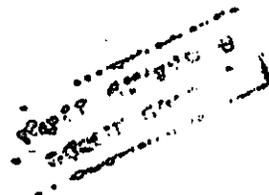
6. דיונים במצב הבטחון בירושלים והדרישה לתגבור וערנות

(א) הדיון אצל שר המשטרה

ביום שישי ה־5 באוקטובר 1990 זימן שר המשטרה מר רוני מילוא במשרדו בירושלים דיון בנושא "מצב הבטחון בירושלים". בפתח הדיון ציין השר כי זימן את "הפגישה בעקבות תחושה של החמרת המצב בירושלים". המשתתפים בדיון הביעו עמדה של החמרת מצב הבטחון בירושלים ותמכו בפתרון של הגברת כוחות השיטור בירושלים. מפכ"ל המשטרה ציין בדיון זה, כי "אין שינוי בעל משמעות, אך יחד עם זאת הביא לתשומת לב הנוכחים כי "לקראת החגים החלטנו על תיגבור משמעותי בירושלים". מפקד מרחב ירושלים ציין בדיון כי יש חשיבות לכווח עתודה מיומן. תנ"צ רפי פלד (ראש מחלקת המודיעין במטה הארצי) ציין בפני משתתפי הדיון כי "יש לזכור את הר־הבית כפוטנציאל להסלמה". בסיכום הישיבה הדגיש השר את חשיבות תיגבור כוח המשטרה בירושלים וכי לא צריך להירתע ממחשבה גמישה כדי לטפל בבעיות ירושלים. סמוך לאחר מכן, ביום ראשון בבוקר ה־7 באוקטובר 1990, נפגש שר המשטרה עם ראש הממשלה. בפגישה זו דיווח שר המשטרה לראש הממשלה על הדיון שנערך בלשכתו ביום שישי (5 באוקטובר 1990) בנושא מצב הבטחון בירושלים ומסר לראש הממשלה את סיכום הדיון.

(ב) הפרסום בעיתונות בבוקר יום האירוע

עוד יצויין כי בעתון "מעריב" שפורסם בבוקר יום האירוע בהר־הבית (8 באוקטובר 1990) פורסמה ידיעה (עמ' 11) תחת הכותרת "המשטרה תתגבר את כוחותיה בירושלים – בעקבות הוראתו של השר מילוא לשים קץ להפרות הסדר בבירה". בעתון "ידיעות אחרונות" מאותו יום פורסמה ידיעה כי "המועצה המוסלמית

העליונה וראשי הדת בירושלים המזרחית קראו לתושבי העיר ולתושבי השטחים להגיע היום ב־5 בבוקר להר־הבית לצורך שמירה על המקום כדי למוע כניסתם של 'נאמני הר־הבית'. באותה ידיעה נמסר גם כי שר המשטרה מחייב היערכות מחודשת ומתוגברת של כוחות המשטרה בבירה בשל התגברות הפרות הסדר בירושלים. ידיעה ברוח זו פורסמה בו ביום גם בעתון "חדשות" (ע' 3).

פרק חמישי

תיאור מהלך האירועים בהר־הבית

ביום 8 באוקטובר 1990

1. מבוא

פרק זה בדין וחשבון הוועדה הוא הבריח התיכון לפרק המסקנות וההמלצות. בשלב זה נעסוק בתיאור מהלך האירועים בהר־הבית החל בראשיתו של יום ב' ה'8 באוקטובר 1990 בשעה 03.30 בבוקר, השעה בה נקראו כזכור המאמינים המוסלמים כדי להגן על הר־הבית. בהשכמת הבוקר החלו מתקבצים ראשוני המוסלמים שנדרשו לבוא להר־הבית. לוח הזמנים יפורט – ככל האפשר – עד לשעה 14.00 באותו יום, לאחר שפגנו כל הנפגעים בתקרית עם כוחות הבטחון.

תיאור מסכת העובדות בפרק זה מבוסס על עדויות שנגבו בתצהיר ותחת אזהרה מכל אנשי כוחות הבטחון שהיו נוכחים בהר־הבית בשעות האמורות ואשר נטלו חלק במהלך האירועים. כמו כן ערכנו השוואה בין החקירות שנוהלו על ידינו לבין התחקיר בכתב שנוערך על ידי מפקד יחידת משמר הגבול סמוך לאחר האירועים בהר־הבית. על מנת לחקור ולברר האמת לאמיתה – ככל שיד אדם משגת – בדקנו עדויות אלה בשבע חקירות ובדיקות. לשם כך עברנו ובדקנו את הרישומים בכל יומני המבצעים של כל היחידות שהיו מעורבות באירועים (המטה הארצי, המחוז הדרומי, מרחב ירושלים מפקדת המג"ב בירושלים ופלוגה ג'). כמו־כן האזנו להקלטות רשת הקשר – במידה שנעשו הקלטות. נוסף על כך, בוצעו חקירות מדוקדקות לפי בקשת ועדת הבירור ובהנחייתה על ידי המחלקה לזיהוי פלילי במטה הארצי של משטרת ישראל. כמו כן הסתייענו בהודאות שמסרו לחוקרי המשטרה, החשודים שנעצרו ע"י משטרת ישראל ואשר שהו על הר־הבית בעת האירוע. לא הסתפקנו בהודאות שנגבו על ידי חוקרי משטרת ישראל, וחלק מן העצורים נחקרו גם על ידי חברי ועדת הבירור. יתר על כן, מצאנו לנוכח להיפגש עם פצועים שנפגעו על הר־הבית בעת האירוע, והמאושפזים בבתי חולים במזרח ירושלים. רק חלק מהפצועים על הר־הבית הסכים לענות על שאלות חברי הוועדה, אם משום שחששו כי עדותם עלולה להפליל אותם ואם מן הטעם שלא ראו לנוכח להביא דברים בפני ועדת בירור שמינה ראש הממשלה.

לשם אימות מסכת העובדות כפי שאירעה, הסתייענו גם בשבעה סרטי וידאו שצולמו על ידי צלמים שנכחו באזור הכותל המערבי. כן מצאנו לנכון לבחון את הדברים לאחר שצפינו בסרטים שצולמו בעבור רשתות הטלוויזיה בארץ ובהוץ לארץ. גם בעניין זה ביקשנו מהמחלקה לזיהוי פלילי להשוות בין סרטים שצולמו ממקומות שונים ולהביא בפנינו העובדות שניתן להסיק מהסרטים. כמו כן נעזרנו, לשם בחינה נוספת של הדברים, במידע אשר נאסף על ידי שירות הבטחון. במידה מסוימת נעזרנו גם בידיעות שקבלנו מהציבור בעקבות פנייתה של ועדת הבירור לציבור למסירת מידע רלבנטי.

כל חומר הראיות כמפורט, נבחן על ידינו תוך השוואת מידע והצלבת נתונים עד שקיבלנו את מסכת העובדות ולוח הזמנים של האירועים בהר הבית. כל עובדה וזמן נבחנו על פי יותר מראיה אחת. יחד עם זאת, יש לזכור כי לוח הזמנים הינו שחזור וייתכן כי נפלו אי דיוקים בזמן לגבי אירוע זה או אחר במספר דקות לכאן או לכאן.

2. שיחזור לוח הזמנים כפי שעולה מחומר הראיות

04.30-03.30 – כניסת כ־50 מתפללים מוסלמיים להר הבית לתפילת השחר במסגד אל־אקצה.

04.40-04.15 – תפילת השחר במסגד אל־אקצה.

05.00 – תחילת תנועת מתפללים ערה של יהודים לכותל המערבי.

05.30 – חיילי פלוגה ג' של משמר הגבול קיבלו בבסיסם בתלפיות תידרוך

יומי בענין סמכויות השוטר להשתמש בכלי יריה (על פי מסמך

היועמ"ש רמ/01269 מיום 25 במרץ 1990). התידרוך הועבר על

ידי מפקח ריזאק נאנס כשבמקום נכח גם סג"צ שלום קעטבי.

התדרוך כלל בין היתר את ההוראות הבאות:

" 2....

3. ניתן לוותר על מתן אזהרה מוקדמת רק כאשר צפויה

סכנה "מיידית" מוחשית חמורה לחייו או לשלימות גופו

של שוטר או של אחר ומתן אזהרה לא יאפשר לסכל ולמנוע

את אותה תוצאה.

3....

ב. השימוש בכדורי גומי יבוצע לאחר מיצוי אמצעים

אחרים כגון גז ואלות.

ג. ירי גומי יבוצע באישור המפקד הבכיר בשטח (דרגת

קצין)

- 06.00 – התגברות זרם המוסלמים הנכנסים להר הבית. בשעה זו היתה כבר בהר הבית תנועה בלתי מוסברת ביום רגיל של כ-200 איש. עובדה זו דווחה למפקד המשטרה בעיר העתיקה. משמרת בוקר של 6 שוטרי מג"ב מפלוגה ג' עולה להר הבית, בפיקודו של מפקח ריזאק גאנם. שני שוטרי מג"ב הוצבו בנב הכותל וארבעה שוטרים בתוך הר הבית בנקודות המשמר הקבועות.
- 07.45 – בהר הבית נמצאים כבר 600 איש. גם על כך דווח למוקד המשטרה בעיר העתיקה, מפקד המשטרה בהר הבית שסייר במקום מדווח על כך למוקד המשטרה בעיר העתיקה.
- 07.45 – ישיבת בוקר במטה מרחב ירושלים בראשות מפקד המרחב תנ"צ אריה ביבי. בישיבה זו דיווח סנ"צ אבי פדר מפקד תחנת העיר העתיקה כי מספר מאות צעירים נמצאים בשעה זו בהר הבית. מפקד המרחב מנחה הצבת כוח בנקודת המשטרה בהר הבית בזמן עליית "נאמני הר הבית", וכן כי קצין האג"מ יהיה אישית באזור בזמן עליית "נאמני הר הבית".
- 08.00 – פתיחת שער המוגרבים לעליית מבקרים ותיירים. בשעה זו החל מתגבר זרם המתפללים לרחבת הכותל לקראת "ברכת כהנים".
- 08.10 – דחיקת רגלי קבוצת הצליינים שעלו להר הבית דרך שער המוגרבים על ידי מוסלמים על מנת שיעזבו את הר הבית. דיווח מידי למפקד המשטרה בעיר העתיקה ולמפקד מרחב ירושלים. מפקד מרחב ירושלים תנ"צ אריה ביבי, מורה לסגור את שער המוגרבים על מנת למונע ממבקרים לעלות להר הבית במשך היום. סמוך לסיום הישיבה אצל מפקד המרחב בשעה 08.15, הגיעה ההודעה ממפקד הר הבית רפ"ק עזרא ציון על גירוש הצליינים מהר הבית ומפקד המרחב מורה כי שער המוגרבים יהיה סגור במשך כל היום ואיש לא יעלה להר הבית.
- 08.30 – שיחת ארגעה בין מפקד המשטרה בהר הבית, רפ"ק ציון עזרא, ומפקד המשטרה בעיר העתיקה, סנ"צ אבי פדר, עם אנשי הוואקף ונכבדים נוספים. אנשי המשטרה מודיעים לסגן המופתי כי איש לא יעלה אותו יום להר הבית, כל זאת כדי להרגיע את הרוחות. במיוחד מודגש כי אנשי "נאמני הר הבית" לא יורשו לעלות להר הבית גם לא כבודדים. מפקד המשמרת של שוטרי מג"ב הנמצאים בהר הבית, מפקח ריזאק גאנם, מודיע בקשר למפקד פלוגה ג' סנ"צ שלום קעטבי הנמצא בבסיס בתלפיות כי ישנה התקהלות בלתי סבירה בהר הבית. הנכנסים להר אינם נראים

כמתפללים. סנ"צ קעטבי יוצא מיד למקום יחד עם ממ"ש דורון יונה להערכת מצב.

08.40 – סנ"צ שלום קעטבי עולה להריהבית ונוכח כי בהריהבית התקהלות של אנשים הנראים כ"שאבאב", הנאספים מול מסגד אליאקצה מאחורי החורשה הקטנה. סנ"צ קעטבי עושה הערכת מצב. ברחבת הכותל נמצאים בשעה זו למעלה מעשרת אלפים יהודים לקראת "ברכת כהנים". בו בזמן נקהלים – מהעבר השני – בהריהבית הרבה מוסלמים, שאינם נמנים עם ציבור המתפללים הרגיל בהריהבית בשעה זו. סנ"צ קעטבי מדווח בקשר למפקדו נצ"מ יוסף טוביאס ומחליט לעבות את מערך הכוח של מג"ב בהריהבית. ביומן הקשר של מפקדת המג"ב נרשם בשעה זו תוכן האירוע הבא: "מדווח שבתוך שטח הריהבית יש התקהלות של כ-2,000 בני מיעוטים ויש צפי להפרת סדר. מבקש עיבוי מערך". הפעולות שנונקטו עם קבלת הודעה זו היו עיבוי המערך על הר הבית והעברת עתודה לשער האריות. באותה שעה היו מצויים בהריהבית מפקד המשטרה בהריהבית רפ"ק עזרא ציון, ומפקד המשטרה בעיר העתיקה סנ"צ אבי פדר. יומן המבצעים של מפקד המג"ב והעדויות שהיו בפנינו מוכיחים בברור כי המידע על כך הועבר לנצ"מ יוסף טוביאס מפקדו של סנ"צ קעטבי וכן למפקדת מרחב ירושלים. ביומן החפ"ק של מרחב ירושלים (ע' 2860 אירוע מס' 16) נרשם בשעה 08.52 כי נתקבלה הודעתו של סנ"צ קעטבי "על התגודדות של כ-2,000 מתפללים בהר הבית הקוראים קריאות לאומניות". מחומר הראיות שהיה בפנינו עולה בבירור כי ההודעה הועברה ע"י פקד מלכה דניאל, שהיתה באותה עת אחראית על מרכז השליטה במוקד (משל"ט) מפקדת מרחב ירושלים, למפקד המרחב, לקצין האג"מ וכן לגורמים אחרים במרחב ירושלים. "משעות הבוקר יש נהירה של צעירים ותלמידים לשטח הריהבית. בשטח ההר נמצאים כ-2,000 איש שמתגודדים וקוראים קריאות לאומניות. קבוצת תיירים ששהתה בשטח ההר נתבקשה לצאת על ידי השייח אחמד חוסין. הוגבלה כניסת תיירים ע"י 91 וכן נמסר ע"י 91 שיתכנו הפרות אם "נאמני הריהבית" ייכנסו". (ידיעה מס' 6 שהתקבלה ביום 8 אוקטובר 1990 בשעה 09.02 בטלפון). על פי הרשום ביומן המבצעים של המשל"ט במפקדת מרחב ירושלים הועברה ידיעה זו למפקד מרחב ירושלים (תנ"צ אריה ביבי), לקצין האג"מ (סנ"צ נתן קרמרסקי), וראש לשכת סיור מבצעים (סנ"צ שחר אילון), לקצין הסיור במרחב, לקצין המבצעים ולדובר מרחב ירושלים.

כמו כן צויין ביומן המבצעים, כי הפעולה הנוספת שנוקטה היתה העברת המידע למרד"מ, דהיינו – למרכז הדיווח במחוז הדרום ובמטה הארצי. בדיקת יומן המבצעים של משל"ט המחוז הדרומי מצביעה על כך כי הידיעה אכן נתקבלה בשעה 09.23 והועברה בשעה 09.27 למפקד המחוז (ניצב רחמים קומפורט), לסגן מפקד המחוז, לקצין אג"מ, לקצין המבצעים ולקצינים אחרים במטה המחוז הדרומי. ידיעה מקוצרת על כך נשלחה במברק בשעה 09.24, גם למטה הארצי.

- 09.00 – פייסל חוסייני נכנס להר"הבית מכיוון שער האריות. התגבורת של שוטרי מג"ב מתחילה לזרום להר"הבית. סנ"צ קעטבי מפזר את תגבורת שוטרי משמר הגבול בגב הכותל.
- 09.15-09.30 – שוטרי משמר הגבול ובראשם סנ"צ קעטבי, מפקד המשטרה בהר"הבית רפ"ק ציון עזרא, ומספר שוטרים משוחחים ליד שער המוגרבים עם אנשי הוואקף. השוטרים חוזרים ומודיעים כי קבוצת "נאמני הר"הבית" לא תעלה היום ומבקשים מאנשי הוואקף להרגיע את הרוחות הסוערות בין המתקבצים בהר"הבית. בד בבד נמשכת זרימת הצעירים להר"הבית. בתי הספר בהר"הבית ובאזור ביטלו לימודים והמורים עודדו את תלמידיהם להתאסף בהר"הבית.
- 09.40-09.50 – "ברכת כהנים" בכותל. בשעת "ברכת כהנים" היו ברחבת הכותל המערבי בין 20,000 ל-30,000 מתפללים. לאחר סיום התפילה החלו מתפללים רבים עוזבים את רחבת הכותל ונוצר פקק עצום של בני אדם בעיקר באזור שער האשפות. שוטרי משטרת ירושלים ובראשם מפקד המרחב תנ"צ אריה ביבי מנסים לעזור בפינוי מסודר של אלפי המוגפלים, שנתקעו באזור שער האשפות.
- 09.50 – כ־20 מאנשי "נאמני הר"הבית" מגיעים לרחבה מתוך לכותל ועומדים למטה ברחבה מול העליה לשער המוגרבים.
- 10.00 – מפקד הר"הבית רפ"ק ציון עזרא עוזב את הר"הבית ויוצא לאזור שער האשפות. באותה שעה, הליקופטר אזרחי שנחכר ע"י המשטרה מחברה פרטית לצורכי תצפית ופיקוח על צעדת ירושלים, תג מעל לאזור הר"הבית בשובו מתדלוק בשדה התעופה. קצין מג"ב היושב ליד טייס ההליקופטר איננו מדווח על אירוע חריג בהר"הבית. כ־20 מאנשי "נאמני הר"הבית" יוצאים בתהלוכה לעבר ניקבת השילוח. כוח משטרה מלווה אותם. משעה 10.00 ואילך – נאומים ודרשות בהר"הבית ע"י דרשנים בעיקר ע"י מחמד אל ג'מל אל רפאעי (סגן המופתי). בדרשות

שנישאו נכללו דברי הסתה נגד היהודים העומדים עלולות על הרהבית ולהקים אבן הפינה לבנין בית המקדש. סנ"צ קעטבי מזהיר את אנשי הוואקף כי ההסתה הפרועה עלולה להביא להפרות סדר ומבקש מאנשי הוואקף להרגיע את הצעירים שעל הרהבית. לאחר מכן התברר כי בשעה זו החלו צעירים לאסוף בצידי הבניינים ערימות אבנים מבניינים סמוכים הנמצאים בשלבי בניה ושיפוץ.

10.20-10.30 – סנ"צ קעטבי ממשיך לעבות את כוח המג"ב ומורה לו לעמוד בגב הכותל על מנת למנוע מגע עם ההמון הסוער. תצפית של אנשי מג"ב עומדת על הכותל ליד אזור המחכמה.

סך כל אנשי משמר הגבול הנמצאים אותה עת בהרהבית הוא 44 איש (כולל המפקד סנ"צ קעטבי). בנוסף על כך, היו בהרהבית 13 שוטרים. כוח אבטחה נוסף של 10 אנשי מג"ב מוצב בשער האריות.

10.45-10.50 – צעקות מכיוון כיפת הסלע (מסגד עומר) ומסגד אל-אקצה. הסתערות של אלפי אנשים (כ־2,000-3,000) לעבר 44 שוטרי משמר הגבול העומדים מול המסתערים כשגבם אל הכותל. נשמעות צעקות "איטבת אל יהוד", "אללה אכבר" וצעקות לאומניות אחרות. מטח של אבנים וברזלים נזרק אל שוטרי משמר הגבול לכיוון הכותל. המפקד קעטבי נותן הוראה לירי גז וגומי אך ההסתערות אינה נעצרת. קעטבי יורה מספר יריות באוויר אך ללא הועיל. גם מפקח ריזאק גאנם מנסה לעצור את ההמון הסוער בירי באוויר, אולם הצעירים אינם מרפים. צעירים מוסלמים מתקרבים אל שוטרי מג"ב ומשליכים כנגדם בחזרה את רימוני הגז. סנ"צ קעטבי וכעשרה שוטרים נפגעים מאבנים ומגזז ונסוגים לאחור לעבר שער המוגרבים. חלק אחר מהשוטרים נסוגים לעבר בניין המחכמה. מיד עם תחילת ידוי האבנים צועקים שני שוטרי מג"ב הנמצאים בתצפית על הכותל לעבר השוטרים והמתפללים הנמצאים למטה ברחבת הכותל המערבי ומורים על פינוי מידי של רחבת הכותל.

10.45 – אמבולנסים מוזעקים בטלפון לאזור הרהבית.

לפי עדות הנהג ואנשי בית החולים מוקאסד יצא האמבולנס הראשון אל הרהבית בשעה 10.45 ונכנס כנראה כעבור כ־15 דקות משער האריות והגיע עד לפתח מסגד אל-אקצה.

11.00-10.55 – מספר דקות לפני השעה 11.00 מגיע לשער המוגרבים מפקד המרחב תנ"צ אריה ביבי, אשר שהה לפני כן באזור שער האשפות בנסיון לחלץ את אלפי המתפללים היהודיים שנתקע שם. תנ"צ

ביבי נוטל לידו את הפיקוד ומארגן את הכוח שנחלץ מהר הבית. מספר דקות לאחר מכן מגיע למקום מאזור הצעדה מפקד מרחב מג"ב, נצ"מ יוסי טוביאס. לכוח מצטרפים גם מפקד הר הבית רפ"ק עזרא ציון. התארגנות הכוח באזור שער האשפות נמשכת כ־10 דקות.

11.00-10.55 – שני שוטרים, שנלכדו בתחנת המשטרה הנמצאת מאחורי כיפת הסלע, זועקים בקשר לעזרה. מאות צעירים מסתערים עליהם באבנים ורוגמים את התחנה. בקשר נשמעו הזעקות לעזרה מתחנת המשטרה של הר הבית. רפ"ק ציון עזרא מפקד המשטרה בהר הבית מנסה להרגיע את 2 השוטרים שנלכדו בתחנה, ומודיע שיבואו לעזרתם מכיוון שער האריות. לאחר מכן, נפסק הקשר האלחוטי בין 2 השוטרים הלכודים בתחנה לבין המפקד, וזעקות העזרה אל מוקדי קשר אחרים נותרו גם הם ללא מענה. הסתערות הצעירים – המשולהבים מקריאות לאומניות ונקמה ביהודים שמשמיע המואזין – על תחנת המשטרה מתגברת, ושני השוטרים נמלטים מתחנת המשטרה כל אחד לדרכו. שני השוטרים שברחו לא הצליחו ליצור קשר ולהודיע על ההימלטות מתחנת המשטרה שעל הר הבית. באותה שעה היה בתחנת המשטרה בהר הבית ציוד לחימה (צל"מ) כמפורט להלן:

43 אקדחי 0.38 מ"מ

8 אקדחי F.N. 9 מ"מ

2 אקדחי 0.22 מ"מ

3 תמ"ק עוזי

2 רובי גז

כלי הנשק, מלבד תמ"ק עוזי אחד, היו בארון הברזל. בנוסף על כך נותרו בתחנת המשטרה בהר הבית תחמושת בכמויות ניכרות לנשק האמור, ציוד קשר ומצברים; משקפות שדה; מסיכות גז; אפודי גז; אלות; קסדות וציוד אחר. השוטרים המתארגנים ליד שער המוגרבים טיפלו באנשי המג"ב שנפגעו ממטח האבנים שנזרק לעברם ומשאיפות גז. תוך כדי ההתארגנות מגבירים המתפרעים שבהר הבית את זריקת האבנים לעבר השוטרים. חלק מהשוטרים פונה לתג"צ אריה ביבי לבירור פקודות לירי אש. תג"צ ביבי חוזר על ההוראות כי יש להשתמש בגי ובכדור גומי ורק במקרה של סכנת חיים להשתמש באש חיה ולנסות לפגוע ברגלים.

11.05-10.50 – הסתערות המוסלמים על שוטרי מג"ב שהחלה בשעה 10.45. נמשכת כ־5-7 דקות, ובמשך זמן זה מתפנה הכותל מהמתפללים.

חלק נכנס למקומות המקורים בצידי הכותל (צפון-גברים, דרום-נשים) וחלק פתח במנוסה אל מחוץ לרחבת הכותל המערבי. בשלב זה – התפנות השוטרים מהרהבית – ירו שוטרי משמר הגבול רימוני עשן וכדורי גומי. בשלב ההתפנות לא היה ירי מכוון באש חיה על המתפרעים. עם יציאת שוטרי המג"ב מהר הבית מתגבר מטר האבנים, ובעיקר אבנים גדולות המושלכות על רחבת הכותל ולעבר מקום התכנסות השוטרים ליד שער המוגרבים. כמו כן החלו הצעירים המשתוללים על הרהבית לזרוק אבנים מכיוון אזור אורוות שלמה אל עבר כביש העופל, בו היו באותה שעה אוטובוסים ובהם אלפי יהודים שחזרו מהתפילה בכותל המערבי. מספר נוסעים נפגעים מהאבנים.

11.00-10.50 – סנ"צ שחר אילון, ראש לשכת סיור במרחב ירושלים, מגיע גם הוא לאזור שער המוגרבים ונוכח שהשער חסום, כשמטר של אבנים ניתך מהרהבית לעבר הכותל. סנ"צ אילון מצרף אליו את קצין האג"מ במרחב ירושלים סנ"צ נתן קרמרסקי, ויחד הם רצים אל עבר שער השלשלת ליד שער השלשלת פוגשים השניים את סנ"צ אבי פדר.

סנ"צ אבי פדר מפקד תחנת המשטרה בעיר העתיקה שומע בשעה 10.50 קולות ירי גז וזריקת אבנים בשעה שהוא נמצא באזור שער האשפות. מיד יוצא סנ"צ פדר אל שער המוגרבים ופוגש במפקד המרחב תנ"צ אריה ביבי המורה לו לנסות להכנס להרהבית משער אחר. סנ"צ פדר לוקח כוח של 7 שוטרים הנמצאים לידו ופותח בריצה עמהם לעבר שער השלשלת, שם הוא פוגש את סנ"צ אילון וסנ"צ קרמרסקי. לאחר שנוכח כי אין אפשרות לחדור להרהבית משער השלשלת מנסה סנ"צ פדר להכנס לבנין המחכמה, אך איזור הכניסה מלא בעשן ובגז והוא נמנע מלהכנס. סנ"צ אילון וסנ"צ קרמרסקי רצים בחזרה אל שער המוגרבים ומצטרפים לכוח העומד לפרוץ להרהבית בראשות מפקד המרחב תנ"צ אריה ביבי. סנ"צ פדר ממשיך בריצה בדרך הגגות ומגיע עם עוד שוטר לשער הקאטונים. מכיוון הרהבית נזרקו עליהם אבנים שמנעו כניסה להר. סנ"צ פדר ביקש מהחפ"ק במפקדת המרחב תגבורת אך כל תגבורת לא הגיעה משנכשל נסיון הכניסה להרהבית חזר סנ"צ פדר לכיוון הכותל, ונוכח כי שער המוגרבים נפרץ וכוח משטרה חדר להרהבית.

11.30-11.05 – מספר דקות לאחר השעה 11.00 החלה הפריצה להרהבית דרך שער המוגרבים. השוטרים מנסים לפתוח פתח בשער המוגרבים ותחת מטר אבנים, משתחלים אחד אחד פנימה לתוך הרהבית.

לאחר מאמצים שנמשכו מספר דקות, נפתח פתח צר ודרכו יורים השוטרים גז. במקביל יורה שוטר גז במסלול מרחבת הכותל אל עבר הר־הבית. בעת החדירה דרך הפתח בצד שער המוגרבים נתקלים השוטרים במטר אבנים וברזלים וכן נשלחים לעברם חזרה רימוני הגז. מול השוטרים, שניסו לחדור בעד הפתח הצר שנפתח בשער, עמד המון מוסת ומשולהב על ידי קריאות לאומניות ברמקול. תוך כדי הפריצה מנסה קצין משטרה לירות מספר יריות באש חיה לעבר הרמקול ממנו נשמעות קריאות ההסתה, אך נסיון זה נכשל, וצעקות המואזין מתגברות. למרות כדורי הגומי והגז, ההמון המוסת איננו נסוג מפני השוטרים המתפרצים להר־הבית ומונע מהם מלהתקדם אל עבר נקודת המשטרה. תוך כדי הכניסה להר־הבית מסתערים על השוטרים רעולי פנים. הכוח יורה כדורי גומי וכאשר הפורעים ממשיכים להסתער נורית אש חיה, תחילה באוויר ואחר כך גם לעבר המסתערים על השוטרים. כוח אחד בראשות נצ"מ יוסי טוביאס וסנ"צ קטבי מושך לצד ימין לעבר מסגד אל אקצה ואורות שלמה. כוח שני בראשות תנ"צ אריה ביבי מושך שמאלה ומנסה להגיע אל תחנת המשטרה. קודם הפריצה הצליחו המתפרעים לגנוב מנקודת המשטרה תמ"ק עוזי שהיה מונח בחדר היומנאי, וכן 3 מחסניות של תחמושת חיה. ארון הברזל בו אוחסן הנשק לא נפרץ.

מבדיקת הוועדה עולה כי האמבולנס הראשון שיצא מביה"ח מוקאסד לעזרת הפצועים בשעה 10:45 נכנס לאזור הר־הבית סמוך לשעה 11:00 לערך. האמבולנס חנה בפתח מסגד אל אקצה. האמבולנס הראשון היה באזור בו היו יריות של גז וכדורי גומי ולאחר מכן גם ירי של אש חיה, בעת הפריצה והנסיון להשליט סדר בהר־הבית. האמבולנס, נהגו ואחות שהיתה בו נפגעו תוך כדי הנסיון להשליט סדר באזור. אמבולנסים שהגיעו בשעה מאוחרת יותר דרך שער האריות נקלעו גם הם לאזור בו ניסתה המשטרה להשליט סדר ולמנוע המשך ההתפרעויות וזריקת האבנים, אך לא נפגעו.

11.15 – ההליקופטר האזרחי שחכרה המשטרה לצורכי תצפית ופיקוח על הצעדה לירושלים, שנערכה באותו יום בהשתתפות 50,000 איש, הוזעק בשעה זו לאזור הר־הבית כדי לדווח על הנעשה בהר־הבית. בהליקופטר היו טייס אזרחי וקצין מג"ב, שעזר בסיוור ובפיקוח על הצעדה. בהליקופטר לא היה כל כלי נשק מלבד

הנשק אישי של קצין מג"ב, שלא ירה במשך כל האירוע בהר"הבית. במיוחד יש לציין כי לא היו בהליקופטר כל רימוני גז או סוגי נשק אחרים. גם מבדיקת שיחות הקשר עם ההליקופטר עולה בבירור כי ההליקופטר שימש לצורכי מעקב ודיווח בלבד.

11.25 – לאחר שהמתפרעים נסוגו לתוך המסגדים פוקד נצ"מ טוביאס לכוחות שלידו "חדל אש". הפקודה יועדה לכוחות הסמוכים. באזור תחנת המשטרה הופסקה האש על ידי תנ"צ ביבי מספר דקות לאחר מכן, בסביבות השעה 11.30. סמוך לפני סיום הירי בהר"הבית נמשכו הפרות הסדר באזור שער האריות. צעירים תקפו שוטרים באבנים והשוטרים ניסו להשליט סדר ולמנוע המשך ההתפרעויות. גם כאן, משלא הואילו האמצעים של כדורי גומי וגז, נאלצו השוטרים להשתמש באש חיה. כתוצאה מהפרות הסדר החמורות באזור הר"הבית והמון הצעירים המנסים לברוח מאימת המשטרה, ארעו בעיר העתיקה הפרות סדר אחרות.

השתלשלות העניינים בשער האריות היתה כדלקמן: מפקד כוח האבטחה שהיה בשער האריות ראה לאחר התפרצות השוטרים משער מוגרבים, צעירים מתפרעים היוצאים דרך שער השבטים. המפקד מתקדם עם חלק מהכוח שלו לעבר שער השבטים ומוצא את עצמו תחת מטר אבנים. הכוח יורה רימוני גז אל עבר הצעירים המשליכים עליהם אבנים. כוח זה לא ירה אש חיה.

שמעון אמור מפקח משנה במג"ב, שהיה בעת תחילת האירועים, במחכמה, אירגן כוח של 8 אנשים מאנשי מג"ב אשר היו בבניין המחכמה בעת שעשן גז מילא את האזור. לאחר שנפתחה הפירצה בשער המוגרבים ובעת שעדיין היו מהומות על הר"הבית, העיד ממ"ש אמור כי שמע בקשר שיש מהומות והפרות סדר חמורות גם סמוך לשער האריות. ביוזמתו לקח ממ"ש אמור את הכוח שארגן במחכמה ויצא עמהם לשער האריות. שם פוזר קבוצת מתפרעים על ידי ירי של גז וכדורי גומי. המתפרעים המשיכו בידוי אבנים והכוח ירה גם יריות אש חיה כאשר עמדו מול סכנת חיים.

בניסיון להשליט סדר באזור שער האריות פעלו בנפרד גם 5 שוטרי היחידה להשלטת סדר (יל"ס).

ההתפרעות באזור שער האריות הסתיימה סמוך לאחר השעה 11.30. חלק מהכוח בראשות ממ"ש שמעון אמור הוזעק בקשר

אל תוך העיר העתיקה שם היה חשש לבעיות נוספות של הפרות סדר. באזור זה לא היה כל ירי נוסף.

13.30-11.25 – המפכ"ל, רב ניצב יעקב טרנר מקבל ידיעה ראשונה על האירועים בהר־הבית בעת שהותו בבסיס חיל אוויר לצורך מתן הרצאה בהשתלמות של פרקליטים צבאיים. המפכ"ל יצא לירושלים והגיע לאזור הר־הבית רק לאחר שעה 13.00, כשכל הפעילות באזור הר־הבית נסתיימה. מפקדת המחוז הדרומי קיבלה ידיעה על האירועים בהר הבית בשעה 09.27 בבוקר. מפקד המחוז ניצב קומפורט הגיע להר־הבית רק לאחר שהכוח פרץ פנימה. ניצב קומפורט לא פיקד על הכוחות בשטח.

13.30-11.30 – שר המשטרה מר רוני מילוא – אשר שהה מחוץ למשרדו – קיבל בשעה 11.30 ידיעה ראשונה על האירוע בהר־הבית במכשיר הכריזה (ביפר). ההודעה לשר נמסרה לאחר שהירי נפסק והחל שלב פינוי הנפגעים ומעצר החשודים בידי האבנים ובמהומות. הידיעה הגיעה מהמרד"מ. השר ניסה להשיג פרטים נוספים באמצעות מפקד מרחב ירושלים. מיד עם קבלת הידיעות חזר השר למשרדו וניסה לברר מצב הדברים עם מפקד המחוז. השר נתבקש לתאם את הביקור בהר־הבית עם המפכ"ל. שר המשטרה קיבל דיווח מהמפכ"ל כאשר פגש בו בהר־הבית לאחר השעה 13.00.

14.00-11.30 – לאחר שהשקט חזר על כנו באזור הר־הבית, ביצעה המשטרה מעצרים של חשודים בהפרות הסדר ובזריקת אבנים. גם מעצרים אלה היו כרוכים בצורך להשליט סדר באזור הר־הבית.

13.00-12.50 – ברחוב הראשי של שכונת א־טור במזרח ירושלים עמד צוות שוטרי מג"ב מפלוגה ב' בסמוך לכניסה הדרומית לביה"ח מוקאסד. קבוצה של צעירים, ובתוכם רעולי פנים, פנו לכביש הראשי והחלו לידות אבנים ובקבוקים ריקים אל עבר סיור של שוטרי מג"ב. הכוח פתח בריצה אל מידי האבנים במטרה להרחיקם ולבצע מעצרים. במהלך הריצה אל עבר מידי האבנים, מעד השוטר סמל רחמים אריה וכתוצאה מכך נפלט רימון גז מהרובה שברשותו. במהלך מעופו חדר חלק מהרימון לבית החולים. מפקד הסיור התנצל בו במקום בפני מנהל ביה"ח על רימון הגז שפגע בשוגג בחולים ועל התקרית המצערת, בה נפגעו נשים וילדים שהיו באותה שעה בחדר שנפגע מפליטת הגז.

3. התוצאות החמורות עקב המהומות בהר־הבית

כתוצאה מן האירוע החמור של הפרת הסדר הציבורי בהר־הבית וההסתערות ההמונית באבנים ובכלי משחית אחרים על השוטרים שהיו מוצבים בהר־הבית, וכתוצאה מזריקת האבנים על המתפללים בכותל המערבי ועל מי שהיה באותה שעה בכביש העופל, נפצעו 21 שוטרים שקיבלו טיפול פואי בבית חולים הדסה הר־הצופים, ובבית החולים הדסה עין־כרם. פציעות השוטרים היו בעיקר בחלקי הגוף, כתוצאה מפגיעות של ידוי אבנים, ברזלים וחפצים אחרים. כמו כן נפצעו מידוי אבנים באזור הכותל המערבי 9 יהודים שטופלו בבתי החולים. בעת נסיונה של המשטרה להשליט סדר בהר־הבית כדי למנוע מהמתפרעים המשך זריקת האבנים, נהרגו על פי נתוני משטרת ישראל 20 איש ונפצעו 53 איש מקרב המוסלמים שהיו אותה שעה בהר־הבית. לא נכללו במניין מספר הפצועים, בשל העדר רישום בבתי החולים במזרח ירושלים, אותם פצועים אשר הגיעו לבתי החולים, קיבלו טיפול ושוחררו בו ביום. יצויין, כי כל ההרוגים והפצועים בהר־הבית נפגעו כאשר שהו בשטח ההתפרעות. איש מהם לא נפגע בעת ששהה בתוך אחד מהמסגדים או הבניינים שבשטח הר־הבית.

פרק שישי

אירגון, תפעול ופיקוד

1. מודיעין

ריבוי התופעות של הפרות הסדר הציבורי, ואליםות הרחוב מעמידה את משטרת ישראל בפני בעיה חמורה. אלימות הרחוב היא פעולה ספונטאנית, שאין עליה מידע מוקדם. כוחות המשטרה נאלצים איפוא להתמודד בהפרות סדר אלה ללא התראה מוקדמת, ובשטח שאותו בוחרים מפירי הסדר.

הקשיים באיסוף המידע הביאו לכך שהשב"כ נטל על עצמו את איסוף המידע על התארגנות להפרת סדר, ואילו הפרות הסדר ואליםות הרחוב הבלתי מאורגנות, נותרו בתחום טיפולה של משטרת ישראל. בתחום המודיעין, איסוף הרחוב מעורר קשיים ומחייב התאמת כלים ואנשים למשימה זו. אין שום ספק כי איסוף הרחוב אפשרי רק על ידי אנשים ששיגרת הרחוב מוכרת להם, ויש להם היכולת לעמוד על חריגים מן השיגרה, שיצביעו על חשש להפרת הסדר הציבורי. מידע על התארגנויות רחוב הנקראות על ידי מנהיגים אלמונים והעברתו המהירה לכוחות המשטרה יתן סיכוי להתמודד עם הפרת סדר בשלבים מוקדמים ולצמצם את חומרתן. מבלי להיכנס לפירוט נוסף, סבורה הוועדה, כי חלוקת המשימות הקיימת בין שב"כ והמשטרה, נכונה ואין לשנותה.

כמו כן סבורה הוועדה כי "מודיעין הרחוב" צריך להיות חלק אורגאני של מפקדת המחוז במשטרת ישראל, ויש לתת עדיפות להקמתה של מערכת איסוף זאת על פני הקמתן של יחידות ארציות.

2. מודיעין הר־הבית

פקודת היערכות הכוחות של המשטרה במרחב ירושלים לקראת החגים, פורסמה באוגוסט 1990 (ראה הדיון לעיל). בפקודה נזכר נושא המודיעין בשתי שורות כלליות, שאין להן נגיעה מיוחדת להר־הבית.

המידע, אשר עליו ביסס מרחב ירושלים את הערכתו על הצפוי בהר־הבית ביום ב' 8 באוקטובר 1990, מקורו בידיעות גלויות וחסייות ממקורות המשטרה ושב"כ.

א. קריאתם הגלויה של דרשני הרה"בית למאמינים להגיע להר, להגן בגופם על המקומות הקדושים מפני גרשון סלומון ואנשיו.

ב. כרוזים שהופצו בהר והודבקו על לוחות המודעות, שתוכנם דומה לקריאות בעל־פה.

ג. רעולי פנים, ששובבו בכמה משכונות ירושלים, עברו מבית לבית וקראו לתושבים לבוא להרה"בית ביום ב' 8 באוקטובר.

ד. ידיעות חסויות, אשר תוכנן מצביע על ההתכנסות הצפויה והחשש לעימות עם קבוצת "נאמני הרה"בית", אשר תגיע להרה"בית להניח אבן־פינה לבית־המקדש.

על יסוד ידיעות אלה הגיעה המשטרה להערכה, כי אם תובא לידיעתם של אנשי הנהלת הרה"בית המוסלמית החלטת ביהמ"ש הגבוה לצדק, כי אכן אין מקום להתערב בהחלטת המשטרה שלא להתיר לקבוצת "נאמני הרה"בית" להגיע להרה"בית ולקיים בו טקס הנחת אבן הפינה לבית המקדש וכי המשטרה מבטיחה להם לדאוג לכך שקבוצה זו אכן לא תגיע להרה"בית – ממילא ירגעו הרוחות.

משטרת מרחב ירושלים העריכה כי צעדיה מבטיחים רגיעה בהרה"בית לפיכך לא ערכה משטרת ירושלים את כוחותיה במתכונת שבה היא נערכת באירועים מיוחדים בהרה"בית שיש בהם חשש להפרת הסדר הציבורי. בהמשך להערכה מוטעית זו, לא נערכה חבורת הפיקוד הקדמית (חפ"ק) ולא רוכזו כוח התערבות בהרה"בית בעמדות היערכות כפי שהיה מקובל בעבר.

הערכת שירות הביטחון הכללי (שב"כ) כפי שנמסרה לוועדה ביום 16 באוקטובר 1990, דהיינו לאחר האירועים בהרה"בית, היתה שונה מזו של משטרת מרחב ירושלים. לדעת השב"כ, בעצם התכנסותו של ציבור משולהב שונענה לקריאה להגן על הרה"בית מפני פלישת הכופרים, קבוצת "נאמני הרה"בית", טמון חומר נפץ. בהתכנסות מעין זו די בגורם מאיץ בלתי צפוי כדי לגרום להתפוצצות ולעימות חמור עם כוחות המשטרה. להערכה זו של השב"כ לא מצאנו סימוכין בחומר שהופץ למשטרה בכתב לפני ה־8 באוקטובר 1990, וגם לא בפרטים של כל הדיונים שהתקיימו עם גורמי המשטרה לפני ה־8 באוקטובר 1990.

אין שום ספק, כי טוב היה עושה שירות הבטחון לו דאג שהערכתו – כפי שנמסרה לוועדה – היתה מופצת בכתב לכל הגורמים להם נגיעה לבטחון העיר העתיקה ולהרה"בית.

3. היערכות המשטרה לפעולה בהרה"בית

למרחב ירושלים כפוף גדוד מג"ב, שפלוגותיו פרוסות בגזרות שונות של המרחב. בעיר העתיקה מוצבת פלוגה ג', המונה 170 איש ובסיסה בתלפיות, וכן יחידת כוונות בבנין המחכמה, אשר צמוד לחומת הרה"בית.

פלוגות מג"ב פועלות בכפיפות מבצעית למפקד גדוד מג"ב, הן מתאמות את פעולתן עם כוחות המשטרה האחרים, הפועלים במרחב. פלוגה ג' פועלת בתחום חומות העיר העתיקה.

לאחרונה הוקמה מפקדת העיר העתיקה, ולה אחריות מרחבית על כל אזורי העיר העתיקה. בכפיפות לתחנת העיר העתיקה תחנת המשטרה בהריהבית ותחנת המשטרה ברחבת הכותל המערבי, ואילו המפקדה ממוקמת במשטרת העיר העתיקה (הקישלה).

בתחנת הריהבית 22 שוטרים. התחנה מופקדת על מתחם הריהבית, על שמירת הסדר והבטחון בה. בימים רגילים מסתייעת תחנת הריהבית בשלושה סיורי מג"ב של שני אנשים בכל סיור.

בימי שישי ובימי חג מוסלמיים וכן במועדים אחרים, המועדים לפורענות, נערך מרחב ירושלים בהיערכות מונעת, ונוטל למעשה את הפיקוד על כלל הכוחות. מפקדת המרחב מקיימת חבורת פיקוד קדמית (חפ"ק) ומציבה כוחות מתאימים, וכן כוח בכוננות להתערבות ולהשלטת הסדר הציבורי, אם הדבר ידרש. במסגרת פריסת הכוחות המיוחדים מוכנסים כוחות מג"ב גם לתחום הר הבית. החפ"ק ממוקם על גג המחכמה, החולש גם על מתפללי הריהבית וגם על מתפללי הכותל המערבי. לכוח ההתערבות הערוך ברחבת הכותל וליד שערי הכניסה להר, יש ערך מרתיע לא מבוטל. כאשר נערך החפ"ק לא מתעוררת כלל שאלת הפיקוד על הכוחות.

במצב זה, של פריסת כוחות הולמים למניעת הפרות הסדר הציבורי, ברור, כי כל הכוחות כפופים למפקדת מרחב ירושלים, המפקדת ושולטת על המבצע הלכה למעשה. אולם בימים רגילים, בהם אין מפקדת המרחב מפקדת על הכוחות מתעוררת שאלת כפיפותה של פלוגת מג"ב הפועלת בעיר העתיקה. הוראות הקבע של מרחב ירושלים מיולי 1983, בהגדירה את תפקידיהם של מפקדי יחידת הריהבית, אומרת:

1) מפקד יחידת הריהבית אחראי אחריות כוללת בשטח הריהבית.

2) מפקד יחידת הריהבית כפוף פקודית למפקד מרחב ירושלים ומתואם עליידי ק. אג"מ ירושלים.

3) בפיקוד ובאחריות מפקד היחידה.

(א) אחריות כוללת על שוטרי היחידה.

(ב) כפיפות מבצעית של שוטרי מג"ב, הפועלים בהריהבית."

מפקדת מג"ב מגדירה כפיפותה של פלוגה ג':

"כפופה מבצעית למפקדת הגדוד".

יוצא כי הגדרה זו איננה תואמת את הוראות הקבע של מרחב ירושלים. גם מערך הקשר והשליטה של גדוד מג"ב (רשת רע"מ) מלמד על כפיפותה של פלוגה ג' למפקדת גדוד מג"ב.

ביום 8 באוקטובר 1990 פעלה פלוגה ג' בכפיפות מלאה למפקד גדוד מג"ב, עד אשר הגיע מפקד מרחב ירושלים – ולאחר שהחלו המהומות על הר"הבית – נטל את הפיקוד על הכוחות, כולל כוחות מג"ב.

משהוטלה על מפקדת תחנת משטרת העיר העתיקה האחריות על שמירת הסדר והבטחון במרחב העיר העתיקה, חייבים היו כל הכוחות הפועלים במרחב להיות כפופים פיקודית חדי־משמעית למפקדה זו, כולל פלוגה ג'. פיצול הפיקוד על השוטרים בהר"הבית, בין מפקד העיר העתיקה לבין מפקד מג"ב הביא לתקלות בבלימת ההתפרעות בהר"הבית.

(א) היערכות הכוחות בהר"הבית ב־8 באוקטובר 1990

היערכות הכוחות בהר"הבית התבססה על פקודת היערכות של מרחב ירושלים המחוז הדרומי, שהופצה למפקדת מג"ב. מפקדת מג"ב הפיצה פקודה הנוגעת לפלוגותיה ובה היא מטילה משימות על כל אחת מהן בגיזרתה (ראה לעיל).

בעניין הר"הבית קובעת הפקודה:

"לאורך כל ימי החגים תעבה הפלוגה את מערך הבט"ש בכותל בדגש על ימי תפילה המוניים (יש לתכנן עיבוי מערך בגב הכותל)". (עמ' 2 סעיף 3 (2) .)

בעמוד 5 באותה פקודה בפעולות המתייחסות לפלוגה ג' מצויין:

11.00-08.00 בכותל ברכת כהנים. תנועה מוגברת של מתפללים ומבקרים בכותל.

12.00-09.00 מתוכנן אירוע נאמני הר"הבית.

פקודת מג"ב הופצה למפקדת מרחב ירושלים לאישור. פרט לפקודה בכתב קויימו במפקדות הכוחות קבוצות פקודות כמקובל.

(ב) כוונות מפקדות

מתוך החקירות שערכנו עולה התמונה הבאה:

- ב'08.40 – הועבר דיווח מפקד המג"ב בהר"הבית, סנ"צ קעטבי, למפקד כוחות המג"ב במרחב ירושלים, נצ"מ יוסף טוביאס.
- ב'08.52 – הועבר דיווח ממפקדת המג"ב למרכז הדיווח והשליטה של מרחב ירושלים.
- ב'09.02 – הועבר הדיווח ממרכז השליטה למפקד המרחב, למפקדת המרחב ולקצין האג"מ, אשר נמצא בשטח הסיור.
- ב'09.27 – הועבר הדיווח למפקדת המחוז הדרומי ולמטה הארצי.
- עד 10.45 – עד תחילת זריקת האבנים על שוטרי המג"ב, שעמדו על הר"הבית בגב הכותל, לא יצר הפיקוד קשר עם מפקד פלוגה ג', כדי ללמוד ולהעריך את המצב.

הסכנה הצפויה למתפללי הכותל והרגישות המיוחדת של האתר כולו הייבת להדריך את המפקדות והמפקדים לאירועים חריגים בהר"הבית, וצריכה היתה להזעיק את המפקדים להר, כדי לעמוד על מצב הדברים ולנקוט את הצעדים הדרושים. בדקנו ומצאנו, כי המפקדים היו עסוקים אותה שעה באירועים אחרים (צעדה, ליווי "נאמני הר"הבית" למעיין השילוח). אולם לנוכח המידע שהיה בידם אותה שעה, היה עליהם להחליט על סדר עדיפויות שונה. מאז דיווח מפקד יחידת משמר הגבול בהר"הבית על המצב בהר"הבית ועד לפרוץ העימות האלים חלפו כשעתיים. היה זמן ללמוד על המצב, להביא כוח של תגבורת, ולשנות את היערכות הכוחות ומערכת הפקוד בגזרת הר"הבית.

בדקנו ומצאנו, כי מפקד פלוגה ג', סנ"צ קעטבי, קיבל את ההחלטות הדרושות, על יסוד הפקודות המקדימות שניתנו לו בקבוצות הפקודות וניתוח המצב בשטח. הטענות שהושמעו בפנינו על ידי מפקדת המרחב והמחוז הדרומי, כי נהג שלא על פי הפקודות והנוהלים, אין להן אחיזה.

בעדויות הוברר לנו, כי בין מפקדת מרחב ירושלים לבין מפקדת משמר הגבול חלוקות הדעות בדבר סמכותו של מפקד יחידת מג"ב בהר"הבית להכניס כוחות לגב הכותל. במצב בו שרוי מפקד הפלוגה, כשהוא פועל יחידי בשטח, ולנוכח המשימה שהוטלה עליו – להבטיח את שלומם של למעלה מעשרים אלף המתפללים היהודים שהיו באותה שעה ברחבת הכותל המערבי, היתה היערכותו בגב הכותל צעד מתחייב. צעד זה תואם את הפקודות שקיבל בפקודת היערכות פלוגה ג' בהר"הבית.

לו נטל מפקד הפלוגה, סנ"צ קעטבי, סיכון מחושב ונמנע מעריכת אנשי מג"ב במתחם הר"הבית בתקווה שבכך יסייע להרגעת רוחם הסוערת של הציבור המוסלמי, היה חושף למעלה משתי רבבות מתפללי הכותל המערבי לסכנה חמורה מאין כמוה. במקרה כזה היה עלול להיזרק מטח האבנים, על ראשי המתפללים ללא

התרעה מוקדמת, והיה נגרם אסון שקשה לשערו.

(ג) לקחים – היערכות המשטרה בהרֵהבית

הרֵהבית והכותל המערבי מרכזים בימי חג ומועד יהודים ומוסלמים, רבבות מתפללים. גם בימים שאינם ימי חג, רבים המתפללים והמבקרים הפוקדים את הרֵהבית והכותל המערבי.

המידע שהצטבר בשירותי הבטחון מלמד על קיומן של קבוצות יהודיות קיצוניות, שבכוונתן לפגוע במבנים המקודשים לאיסלם.

כמוֹכֵן כבר אירעו בעבר מקרים (כגון ביום 7 באפריל 1989) בהם זרקו מוסלמים קיצוניים אבנים ממרומי הרֵהבית על רחבת הכותל.

הצעדים שנוקטו עד כה כדי לסכל אפשרויות הפגיעה במבנים המקודשים לאיסלם על ידי קבוצות יהודיות קיצוניות ובשלוש המתפללים והמבקרים בהרֵהבית ובכותל המערבי היו:

א. איסוף מידע ומעקב קפדני על צעדיהן של הקבוצות הקיצוניות.

ב. קיום כוח משטרתֵי הנערך בגב הכותל במטרה למנוע ממדי האבנים להתקרב לגב הכותל ולזרוק אבנים אל עבר המתפללים.

ההקצנה שאנו עדים לה בקרב קבוצות מיעוט של יהודים ומוסלמים מחייבת נקיטת צעדי הבטחה מתאימים, כדי לסכל פגיעה במקומות הקדושים, וזאת במטרה שלא להיזקק לשימוש באמצעים קיצוניים.

התכנסותם של מוסלמים משולהבים במתחם הרֵהבית מהווה איום חמור על המתפללים ברחבת הכותל המערבי, הנמצאים במרחק של מטחווי קשת מן המתפרעים.

הסתערות של מאות מוסלמים משולהבים אל עבר גב הכותל, גם כאשר אזור גב הכותל מאוייש בשוטרים, איננה מונעת זריקת אבנים וחפצים מסוכנים אחרים אל עבר המתפללים בכותל המערבי. יתר על כן, במקרה מעין זה תוכל עצירת המסתערים להיעשות על־ידי המאבטחים – כפי שאכן קרה ביום ה־8 באוקטובר 1990 – רק על־ידי שימוש בירי של גז, כדורי גומי ובדלית־ברירה תחמושת חיה. מצב זה אין הדעת סובלתו.

לדעת הוועדה, מערך הבטחה הולם, בתנאים הקיימים בהרֵהבית, צריך להתבסס בראש ובראשונה על שליטה ובקרה בשערי הכניסה להרֵהבית.

כוח משטרתֵי, המוצב בשערי הכניסה להרֵהבית, המסוגל למנוע כניסת ציבור ומהווה איום על מתפללי הכותל המערבי יאפשר לגורמי הפיקוד הבכיר של המשטרה ללמוד את המצב ולהחליט מבעוד מועד על הצעדים המתחייבים.

עצירת הנכנסים להרֵהבית תאפשר מתן שהות לשיקול דעת ולנקיטת אמצעים אחרים המתחייבים ממעמדו של הרֵהבית.

היערכות משטרתית הולמת בשערים גם תגן על הרהיבית מכניסתם של אנשים שיש חשד כי בכוונתם לפגוע במקומות הקדושים למוסלמים.

נוכחות משטרתית הולמת בשערים תתן שהות לתגבר בזמן את משטרת הרהיבית אשר מהווה, בגלל מיעוט אנשיה, פתיון לתקיפה עלידי מפירי סדר.

אשר על כן, ממליצה הוועדה להקים באורח מידי מערך הבטחה הולם בכל שערי הרהיבית, שיעצור גורמים העלולים להביא להפרות סדר ולפגיעות במתפללי הרהיבית והכותל המערבי מלהיכנס להרהיבית. יחד עם זאת, על משטרת ישראל להיערך בכוחות תיגבור מיוחדים ומאומנים במיוחד, שידעו לשמור על הרהיבית והכותל המערבי בכל מקרה בו יכנסו לאזור גורמים, שמטרתם לגרום נזק.

4. שלבים בפעולת הכוח ב־8 באוקטובר

להלן נעבור לניתוח היערכות כוחות המשטרה והירי על הרהיבית ביום ה־8 באוקטובר 1990 ולמסקנותינו מהמצב שנוצר בהרהיבית.

שלב א' 10.45-08.40

היערכות השוטרים בגב הכותל, מחציתם במנוחה. בשעה 10.45 מתחילה הסתערות המונית של למעלה מ־2,000 מוסלמים משולהבים על שוטרי מג"ב, שהיו נאלצים להפעיל רימוני גז ולירות כדורי גומי, כדי להציל את נפשם.

שוטרי המג"ב נפגעו מאבנים ומגז ונאלצים לסגת בבהלה. העדים שהופיעו ונחקרו בפנינו העידו, כי בשלב זה נורתה אש חיה באוויר רק ע"י 2 מפקדים. בחקירות שערכנו לא מצאנו הוכחה, כי בשלב זה היו נפגעים מאש חיה. אין בלבנו צל של ספק, כי שוטרי המג"ב עמדו בסכנת נפשות, כאשר הסתערו עליהם הפורעים.

בפרק זמן זה התריעו שוטרי המג"ב שעמדו בתצפית על הכותל המערבי בהרהיבית את המתפללים, שהיו ברחבת הכותל המערבי. המתפללים הצליחו בפרק זמן זה לפנות את רחבת הכותל. הוכח לנו מעל כל צל של ספק, כי פעולת שוטרי המג"ב היתה בהתאם להוראות פתיחה באש והתנהלה, למרות הפגיעה והפציעה של חלק ניכר מהשוטרים, תוך שליטה ובקרה הראויים לציון.

שלב ב' 11.05-10.50

מפקד המרחב, תנ"צ אריה ביבי, שהגיע לשער המערבי, נוטל את הפיקוד.

הכוחות נערכים לפריצה.

היומנאי בתחנת הריהבית במצוקה וקורא לעזרה. התחנה מותקפת כשבתוכה עשרות כלי נשק. הכוח נערך בחיפזון לפריצה. בפקודה לכוחות מתיר מפקד המרחב שימוש באש חיה, בהתאם להוראות המשטרה. בשלב זה ידוע למפקד המרחב על השוטר היומנאי ושוטר נוסף, הנמצאים בסכנה לחייהם בתחנת הריהבית.

ברד האבנים נמשך על הכותל המערבי, שפונה מן המתפללים, ועל הכוח שנמצא בפתח שער המוגרבים ובתחנת המחכמה ועל המתפללים שעזבו את הכותל לאחר ברכת הכהנים ועלו לאוטובוסים בכביש העופל. לפריצה אוגדו הכוחות בדרך מקרית, לא כל השוטרים שמעו הפקודות. חלק מן השוטרים הגיעו בתגבורת מפלוגות אחרות ולא היו מוכרים למפקדים.

תוך כדי הפריצה היה שימוש בלתי מבוקר באש חיה. חילוצם של שני השוטרים שנלכדו בתחנת הריהבית וקראו לעזרה, והנשק שנמצא בתחנת המשטרה, הצדיקו פעולה מהירה אל עבר התחנה, הנמצאת מצפון לרחבת מסגד עומר. שימוש באש בגיזרה זו בתחמושת גומי ובגז ואח"כ בתחמושת חיה אל מול זורקי האבנים היה בלתי נמנע. בגזרות אחרות, בהן המשיכו הפורעים לזרוק אבנים ולאיים על חיי השוטרים הפורצים להריהבית עד לקו המסגדים היתה, לדעתנו, הצדקה מלאה לשימוש באש רק לשוטרים, אשר הותקפו והיו בסכנת חיים. בהתקדמות השוטרים עד לקו המסגדים ותחנת המשטרה שבה נקלעו השוטרים לסכנה לחייהם. השימוש באש חיה היה ללא בקרת מפקדים קפדנית. קבוצות ובודדים, על דעתם הם, פעלו בגזרה שמצפון לקו המסגדים. בחלקם נקלעו למצבים קשים, שאילצום להפעיל כלי נשקם. תפיסת הקו בין תחנת המשטרה בהר לבין מסגד אל-אקצה היתה הכרחית, אולם ספק אם טיהור השטח וביצוע מעצרים, החל מהאזור החיוני הנוכח ועד לשער האריות, היה הכרחי בתנאים אשר שררו על ההר.

לאחר ייצוב הקו בין המסגדים יזמו מפקדים פעולות על דעתם. ליוזמות מעין אלה בתנאי חירום מיוחדים ישנה הצדקה, אולם בהריהבית, בגלל ייחודו ובתנאים שאינם תנאי חירום, יוזמה כזו מסוכנת. היה מקרה בולט בו נלקחה יוזמה כזו. לא מצאנו, כי יוזמתו של קצין זה גרמה לפגיעות או אבדות בנפש, אולם חומרת המעשה נשארת בעינה.

5. קשיים שהתעוררו בהפעלת הכוחות ב־8 באוקטובר 1990

לא היה במפקדת מרחב ירושלים או במפקדת מג"ב תכנון מוקדם להפעלת כוחות להשתלטות על מתחם הריהבית.

היתה פקודה לפעולה בתנאי שיגרה, ופקודה להיערכות כוחות בימים שבהם יש סכנה להפרות סדר, אולם לא נחזה מצב בו בימי שיגרה ישתלט המון סוער על מתחם הרהיבית וכוחות המשטרה יצטרכו להשתלט עליו מחדש. לעובדה זו היתה השפעה על אורח הפעולה של הכוחות ב־8 באוקטובר.

1. כוחות מג"ב נערכו בגב הכותל בהיערכות, אשר הפתיעה את מפקד המרחב וקצין האג"מ של המרחב.
2. יש יתרון גדול באבטחת שער השלשלת פתוח בכל עת. שער השלשלת מהווה ציר כניסה נוח יחסית אל עבר נקודת המשטרה בהר ממנו אפשרית פריצת כוחותינו בסיוע חיפוי מבניין המחכמה. תיכנון מבצעי מוקדם ופקודות מוקדמות היו מאפשרים לאנשי המשטרה שנמצאים במחכמה לתפוס את השער ולהבטיחו לכוחותינו. שער המחכמה פתוח היה מונע את אובדן הזמן והאבדות, שנגרמו בעת הפריצה דרך השער המערבי.

האירועים הרבים, אשר התקיימו במרחב ירושלים, גרמו לכך, שמפקד המרחב וקציני מטהו העיקריים נמצאו באותה עת מחוץ למפקדה. ידיעות שהגיעו למפקדה לא גרמו לשום תגובה, משום שבהעדר המפקד, סגנו וקצין האג"מ, איבדה המפקדה את יכולתה התפקודית. היעדרותם של מפקדים מתוך המפקדה דרושה בהחלט, אך המפקדה חייבת תמיד להישאר במקום ממנו מתקיימת השליטה על הכוחות הפעילים במרחב. ב־8 באוקטובר 1990 הועברו ידיעות חשובות ביותר למפקדה. לו היה תורן מפקדה, בעל סמכות כמקובל, היתה בוודאי תמונת האירועים שונה.

ברור לנו, כי בנסיבות אלה היה מקום לבחינה מחדש של היערכות הכוחות בהרהיבית. לו נעשתה הערכה מחדש, על יסוד התפתחות זו, קרוב לוודאי שמרחב ירושלים היה עורך כוח התערבות הולם בעמדות היערכות ונוטל את הפיקוד על ההר.

כוח הרתעה הולם היה מונע מן ההמון המשולהב לפתוח בתקיפה באבנים ובברזלים על שוטרי המג"ב, שניצבו באותה שעה על הרהיבית, כשגבם אל הכותל המערבי, כך היה נמנע הצורך בשימוש באש חיה בהיקף שהיה. נראה לנו, כי בעניין זה היה "ליקוי מאורות", אצל מפקד המרחב, תנ"צ אריה ביבי, ומפקד המחוז הדרומי, ניצב רחמים קומפורט.

הוועדה סבורה, שמפקדת המרחב חייבת להפיק בהקדם את לקחי ה־8 באוקטובר 1990 ולתקן את הליקויים שנתגלו. הרגישות המיוחדת של אזור הרהיבית מצדיקה בחינה מחדש של הפיקוד בגזרת ההר בעיתות שגרה ובזמני חירום.

נספחים

ראש הממשלה

ירושלים, כ"א בתשרי התשנ"א
10 באוקטובר 1990

אלו אלוף (מיל.) צבי זמיר
שו"ר פרופ' יעקב גאון
מז"ח ייס קוברסקי

שלום רב,

הנדון: כתב מינוי - ועדת בירור לעניין אירועי הר-הבית

- א. הנני מאוכזר למנותכם בהסכמתם כחברים בוועדה בירור לבדיקת האירועים בראש הכית ביום ב', י"ט בתשרי התשנ"א (די וחול המועד סוכות) - 8.10.90. אלוף (מיל.) צבי זמיר יכהן כיו"ר הוועדה.
- ב. אתם מובקשים לבדוק את השלשלות האירועים, את הגורמים להם, ואת היערכותם ופעולתם של כוחות הנטחון בכל הנוגע אליהם.
- ג. בעבודתכם חיו מוטמכים לקבל לפי שיקולכם כל מידע דרוש בנושאי בדיקתם, בעל-פה ובכתמים, מכל אדם שתמצאו לנכון לפנות אליו.
- ד. על דיוניכם יחולו, במידת הנוח, הכללים והצווים לשמירת בטחון המדינה.
- ה. אודה אם תנישו לי את דיווחכם, לרבות המלצות ככל שתמצאו לנכון, בכל המקרים.

ב ב ר כ ה,

יצחק שניר

שר המסמטים

כ ת ב ת ס ט כ ח

בתוקף סמכותי לפי סעיף 15(ב)(6) לפקודת הראיות (נוסח חדש), תשל"א-1971, חנני מטמין בזה את חברי ועדת הבדיקה אשר הוקמה לחקור את הארוע בחדר הבית ביום י"ג בתשרי תשנ"א (2.10.90) : מר צבי זמיר, מר חיים קוברסקי וחברופ' יעקב נאמן, לצורך פעולתם כחברי הועדה, למכל תצהירים בכתב ולחזוהיר את נותניהם על החובת לתצהיר אמת ועל העונשים הקבועים בהוס למי שלא יעשה כן, לפי סעיף 15(א) לפקודת האמורו.

שר המסמטים

ירושלים, כ"ו בתשרי תשנ"א

(15.10.90)

ועדת הבירור לגנין ארזי הר-הבית

14.10.90

הודעה לעיתונות

ועדת הבירור לכתיבת המלצות בהר-הבית ביום ב', י"ט במשיר התשנ"א -
14.10.90 - שנחנקה על ידי ראש הממשלה - נתנקה ככרוך את הממשלות
המלוזים בהר-הבית בתשרי האחרון.

כל מי שנזכר בהר-הבית או כדבריו באותו יום וזיהו עד לממשלות
המלוזים מחפש להעביר לועדה בסכס את המידע שבדוחו, על יום ב'
כ"ח במשיר התשנ"א - 17 אוקטובר 1990, שעה 12:00 בבתי-הדין.

הועדה תשקוב, במקרים מסוימים, כקצת את מוסר המידע בסכס, להופיע
לפניה ולהשיב לשאלות שיועברו על.

את המידע יש להעביר בסכס למזכיר:

משרד ראש הממשלה

קריית בן-גוריון, בנין 2

עבור ועדת הבירור לגנין הר-הבית

ב ב ר כ ה

אלוף (מיל), בני זמיר

י"ד הודעה

הוועדה פנתה לציבור בכל
אמצעי התקשורת לבוא
להעיד בפניה

לجنة "شامير" للتحقيق بأحداث الأقصى الدامية تبدأ عملها

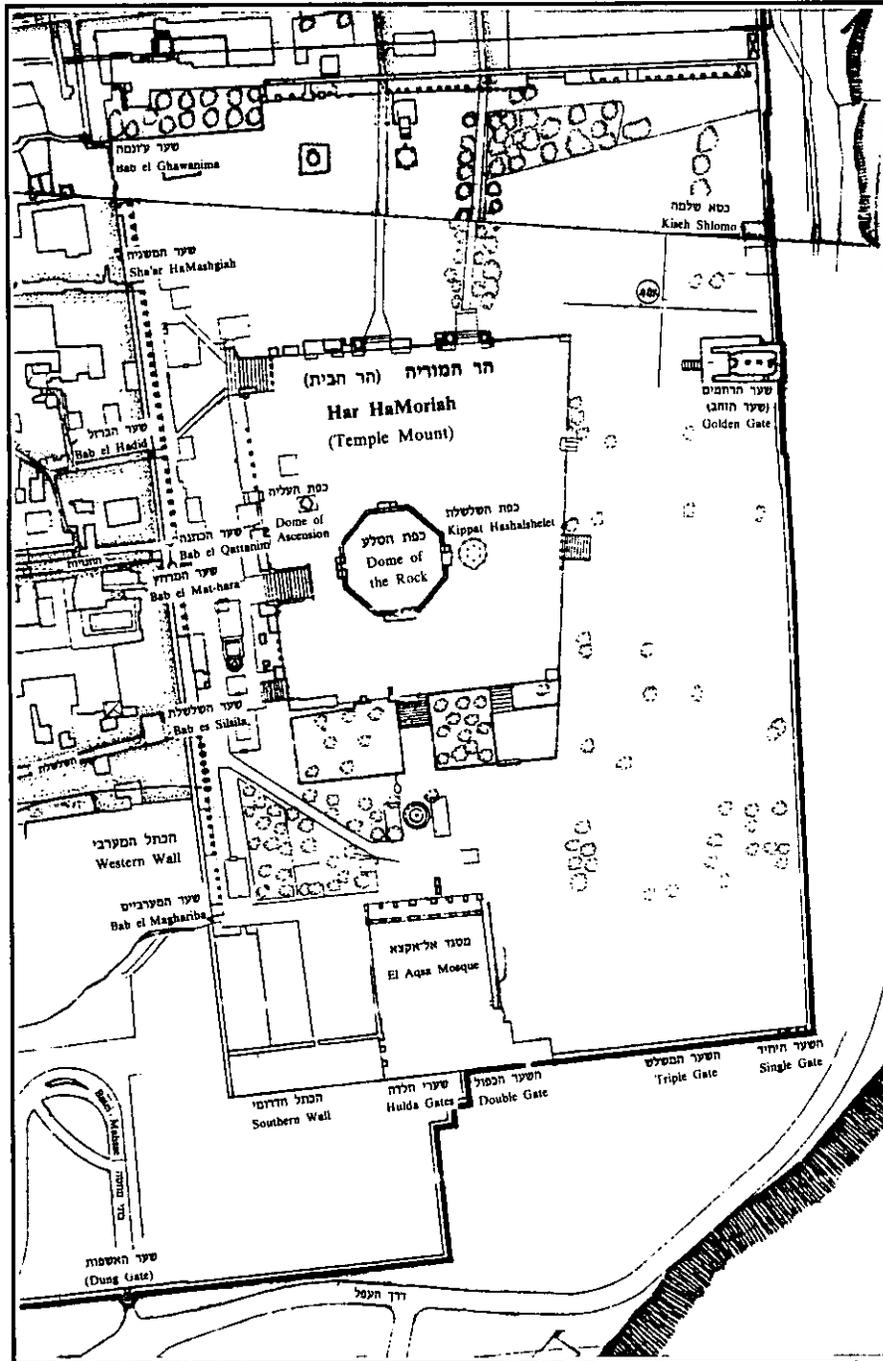
وتوجهت اللجنة التي عينها
شامير لتقصي الحقائق في أحداث
الحرم القدسي الشريف بطلب
امس لكل من كان في الحرم او على
مقربة منه يوم الاحداث وشهد
تسلسلها ان يوافيها خطيا عما
لديه من معلومات حتى ظهر يوم
الاربعاء القادم وذلك على عنوان
مكتب رئاسة الوزراء الاسرائيلية
في القدس.
وعلم ان اللجنة تعتزم استدعاء
بعض الذين يقدمون لها معلومات
خطية للرد على اسئلة حول
معلوماتهم. هـ

بدأت اللجنة التي قام بتشكيلها
اسحق شامير رئيس الوزراء
الاسرائيلي بشأن أحداث الحرم
القدسي الشريف اعمالها امس في
نيوان شامير بالقدس وقد قررت
اللجنة المذكورة العمل بسرية تامة
على اعمالها.
ونكر راديو اسرائيل ان مجموعة
من حركة «السلام الان» تظاهرات
قبالة نيوان شامير مطالبة
بتشكيل لجنة تحقيق بديلة
مستقلة لفحص المسؤولية عن
أحداث يوم الاثنين الماضي.

מתוך א' שניב. 15.10.90.

צילום אוויר של הר-הבית והכותל המערבי וסביבתם

בעיה ירושלים ח"ו אלל חשכו

הודעה ואזהרה

לכל אחינו בני ישראל בארץ ובחוץ לארץ הי"ו.

אחרי שוכינו בחסדי השי"ת שחר הקדש והמקדש חמדת ישראל נמצא ברשותנו, ורבים מהמון בית ישראל נוהרים לחזות עין בעין את מקום הקדש והמקדש. ויש מהם שנכנסים בשטח הר הבית אשר מדורי דורות אנו מזהירים ונמנעים מלהיכנס בכל שטח הר הבית כולו פן ניכשל ח"ו באיסור חמור בפגיעה בטהרת המקום הקדוש הזה.

זאת ועוד, ברכות הימים נעלים מאתנו המקום המדוייק של המקדש וכל הנכנס אל שטח הר הבית עלול להכנס מבלי יודעים אל מקום המקדש וקדש הקדשים. ואז ייכשל באיסור חמור של כרת ח"ו.

לפיכך אנו חוזרים ומזהירים על מה שהחחרנו מכבר שבל יהיו איש ואשה להכנס לכל שטח הר הבית, בלי הברבל דרך איזה שער שנכנסים בו. ומלבד עצם הזהירות מאיסור חמור זה של פגיעה בטהרת מקום הקדש והמקדש, יש גם מצוה רכה של מורא המקדש ושמירתו.

ובזכות זאת יוכנו הקבי"ה לתשועת המזהירה להחיש גאולתנו השלמה ונשמח לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ולעבדו בלבב שלם כמורה בימינו אמן.

איסור יהודא אונטרמן

ת"ת תש"ח

יחזקאל אברמסקי

ת"ת תש"ח

יצחק נסים

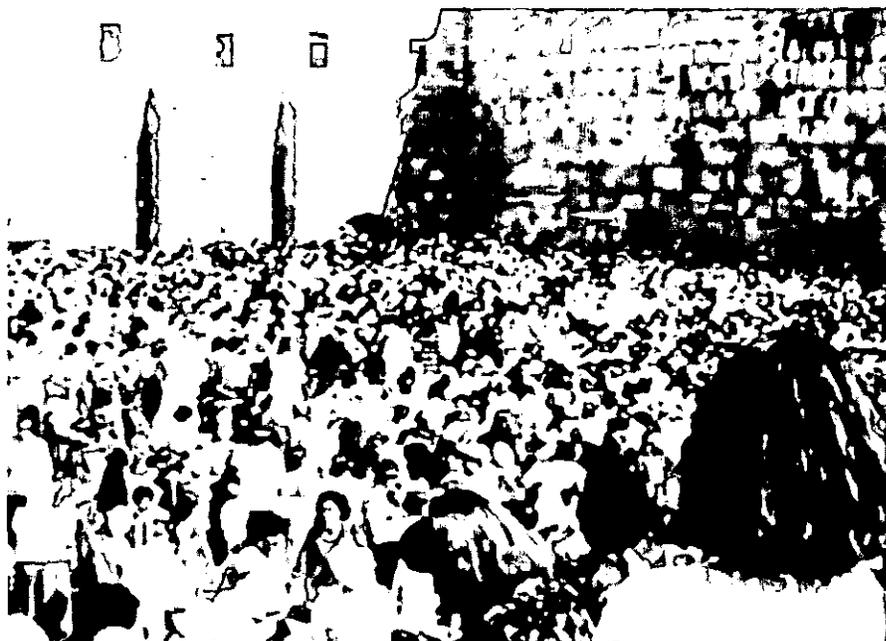
ת"ת תש"ח

- אפרים סוקולובר
ת"ת תש"ח
- שלמן חוגי עבודי
ת"ת תש"ח
- רפאל עבו
ת"ת תש"ח
- יקותיאל עזריאלי
ת"ת תש"ח
- יהושע פיטוסי
ת"ת תש"ח
- יעקב מינק
ת"ת תש"ח
- יהושע קניאל
ת"ת תש"ח
- צבי יהודא קוק
ת"ת תש"ח
- רפאל הכהן קוק
ת"ת תש"ח
- שלמה קדליץ
ת"ת תש"ח
- אליהו קושילבסקי
ת"ת תש"ח
- שמחה הכהן קפלן
ת"ת תש"ח
- יצחק קוליצ
ת"ת תש"ח
- אשר קדשטין
ת"ת תש"ח
- משה קוקיס
ת"ת תש"ח
- אריה ליב רביץ
ת"ת תש"ח
- יעקב רוונטל
ת"ת תש"ח
- יוסף שרביט
ת"ת תש"ח

- אליעזר י. וולדינברג
ת"ת תש"ח
- יעקב יצחק וכטפויגל
ת"ת תש"ח
- שמאל ברוך ורנר
ת"ת תש"ח
- אברהם ורנר
ת"ת תש"ח
- דב וולנר
ת"ת תש"ח
- מאיר ואעקנין
ת"ת תש"ח
- בצלאל זולטי
ת"ת תש"ח
- שלמה יוסף ווין
ת"ת תש"ח
- שלמה ענא
ת"ת תש"ח
- נ. פ. טבורש
ת"ת תש"ח
- שאול ישראלי
ת"ת תש"ח
- עבדי יוסף
ת"ת תש"ח
- מרדכי יפה-שליזנגר
ת"ת תש"ח
- יעקב לנדא
ת"ת תש"ח
- משה לוין
ת"ת תש"ח
- משה לוי
ת"ת תש"ח
- יוסף משאש
ת"ת תש"ח
- צבי מוקוביץ
ת"ת תש"ח

- יוסף שלוי אלישיב
ת"ת תש"ח
- שלמה זלמן אויבך
ת"ת תש"ח
- יהושע מנחם ארנברג
ת"ת תש"ח
- אברהם אדלר
ת"ת תש"ח
- יצחק אריאלי
ת"ת תש"ח
- יצחק אבוהציריא
ת"ת תש"ח
- מ. י. הלוי אושפיאזי
ת"ת תש"ח
- ישראל אליורע
ת"ת תש"ח
- יצחק סיני אדלר
ת"ת תש"ח
- יוסף בבליקי
ת"ת תש"ח
- ישראל בארי
ת"ת תש"ח
- אליעזר גולדשמידט
ת"ת תש"ח
- ישעיהו גולדשמידט
ת"ת תש"ח
- י. ז. דיסקין
ת"ת תש"ח
- עובדיה דייניא
ת"ת תש"ח
- ש. י. הלוי
ת"ת תש"ח
- חיים רוד הלוי
ת"ת תש"ח

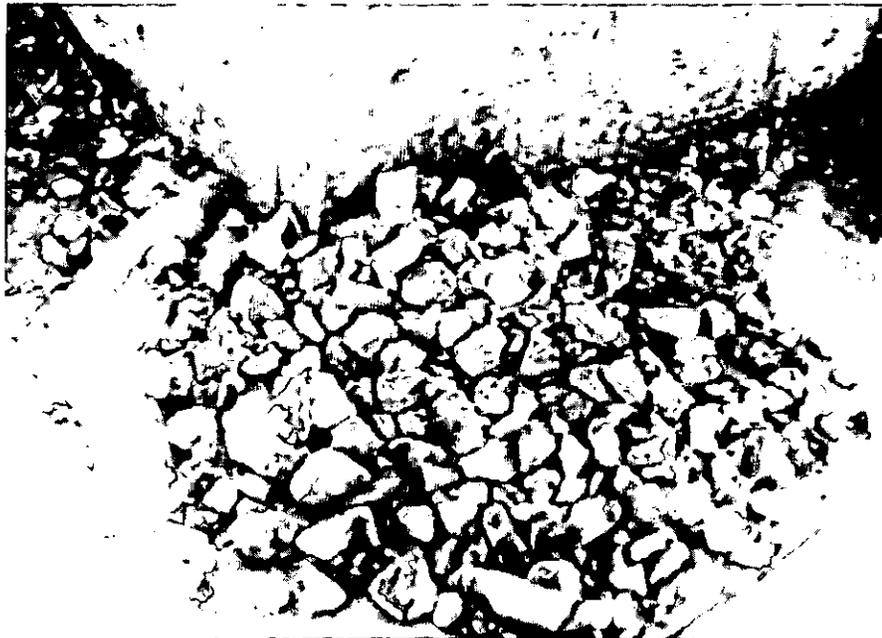
מודעה זו שנתפרסמה באלול תשכ"ו, הביאה תועלת במדה ידועה להזהר בנדון. אולם כרכות הימים הונחו הענין והעולים החדשים עם המבקרים שאינם יודעים מאוחרתנו נכשלים בכך. מצאנו איפוא לנכון למסרם ההודעה נהדרש, בלי שניי א' תוספת. — ניסן תשל"ב.

קהל המתפללים ליד הכותל בראשית האירוע

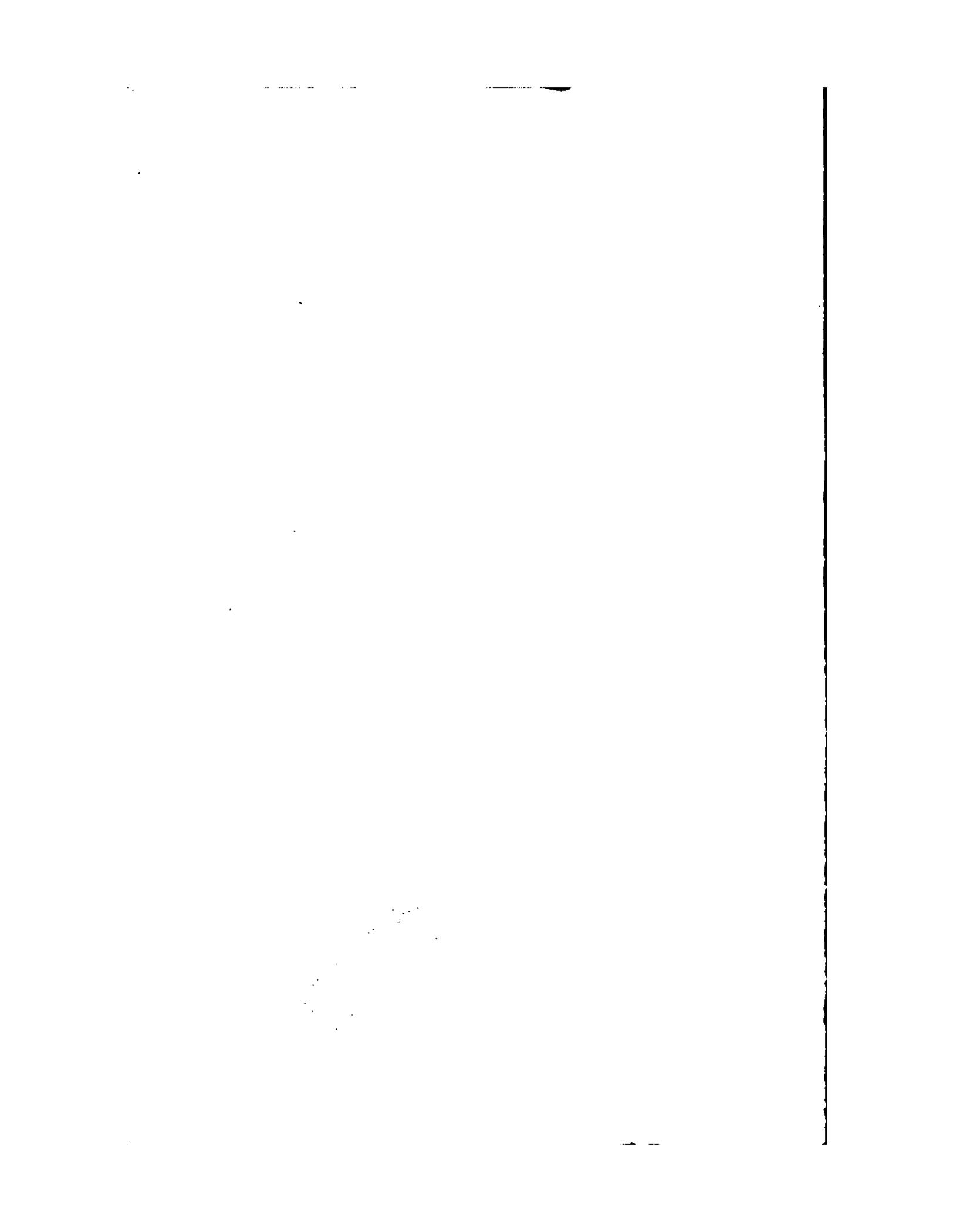
חלק מעשרות אלפי המתפללים בעת "ברכת הכהנים"

גל אבנים שנאספו בתום האירוע

מראה רחבת הכותל לאחר האירוע.
אבנים שהושלכו על המתפללים. מתפלל בורח, כיסא הפוך וסידורים שנוטשו

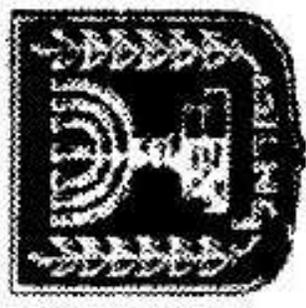

הפקה: מפעלי דפוס כתר ירושלים

Printed in Israel

1990

משרד המשפטים
מסמך זה הינו העתק שנסרק בשלמותו כיום וכשעה המצוינים,
בסריקה ממוחשבת מהימנה מהמסמך המצוי בתיק,
בהתאם לנוהל הבדיקוּת במשרד המשפטים.
על ההתום
משרד המשפטים (חתימה מוסדית).

Geoda User

24 Oct 2013 10:41:24 +03:00